

HEIMIR PÁLSSON

TVÆR GERÐIR SKÁLDKAPARMÁLA

Aðfararorð¹

Í greinum og bók um Uppsalaeddu á liðnum áratug hefur sá höfundur sem hér ritar lagt áherslu á nauðsyn þess að rannsaka samband RTW-gerðar og U-gerðar Snorra-Eddu nánar en gert hefur verið,² meðal annars til að átta sig betur á þróunarsögu verksins, og í nýjustu grein sinni færði

- 1 Nafnlausum ritrýnum Griplu þakka ég afar skynsamur ábendingar og leiðréttingar. Það er ekki þeirra sök þegar ég hef haldið mínu til streitu.
- 2 Hér má benda á Heimir Pálsson, „Tertium vero datur. A Study of the text of DG 11 4to,“ DiVA. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:322558/FULLTEXT02.pdf> (2010). – Sami, „Introduction,“ Snorri Sturluson: *The Uppsala Edda: DG 11 4to*, útg. Heimir Pálsson (London: Viking Society for Northern Research, 2012) xi–cxxxiv; sami, [„Inngangur,“] Snorri Sturluson: *Uppsala-Edda: Uppsalahandritið DG 11 4to*, útg. Heimir Pálsson (Reykjavík: Bókaútgáfan Opna, Snorrastofa í Reykholti, 2013), 15–147. – Sami, „*Bók þessi heitir Edda*“: *Uppsalagerð Snorra-Eddu*, *Studia Islandica* 64 (Reykjavík: Bókmennta- og listfræðistofnun Háskóla Íslands, Háskólaútgáfan, 2014). Í öllum þessum ritsmíðum lagði höfundur áherslu á að texti Gylfaginningar benti að hans mati hvorki til þess að Konungsbókargerð væri lengd Uppsalabókargerð, né öfugt: að hin síðarnefnda væri til orðin við styttingu Konungsbókargerðar (um gerðirnar sjá hér á eftir). – Gagnstæðrar skoðunar var Daniel Sävborg bæði í „Redaktionen av *Skáldskaparmál* i Codex Upsaliensis,“ *Á austrvega: Saga and East Scandinavia: Preprint of 14th International Saga Conference*, ritstj. Agneta Ney, Henrik Williams og Fredrik Charpentier Ljungqvist (Gävle: Gävle University Press, 2009) 837–844 og í „Blockbildningen i Codex Upsaliensis: En ny metod att lösa frågan om Snorra Eddas ursprungsversion,“ *Maal og minne* 1 (2012): 12–53. – Um handritasöguna og ættartré handrita fjallar nýlega Haukur Þorgeirsson, „A Stemmatic Analysis of the *Prose Edda*,“ *Saga Book*, XLI (2017): 49–70. Þar er og að finna gott yfirlit yfir þann hluta rannsóknarsögunnar. – Um hugsanlegar lærðar fyrirmyndir að hlutum Eddu má benda á: Margaret Clunies Ross, *Skáldskaparmál: Snorri Sturluson's ars poetica and medieval theories of language* (Odense Univeristy Press, 1987), Anthony Faulkes, „The Sources of *Skáldskaparmál*: Snorri's Intellectual Background,“ *Kolloquium anlässlich der 750. Wiederkehr seines Todestages*, ritstj. Alois Wolf (Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1993), 59–76, sami höfundur „Descent from the Gods,“ *Mediaeval Scandinavia* 11 (1978–9 [uppfærð í netútgáfu 1983]), 92–125 [báðar aðgengilegar á neti: https://notendur.hi.is/eybjorn/ugm/sources_of_skaldskaparmal.pdf og <http://www.vsnrweb-publications.org.uk/Descent-from-the-gods.pdf>, síðast skoðaðar 25. janúar 2018], Ursula og Peter Dronke, „The Prologue of the *Prose Edda*: Explorations of a Latin Background,“ *Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*, ritstj. Einar G. Pétursson og Jónas Kristjánsson, Rit 12 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1977) 153–176 og Sveinbjörn Rafnsson, *Um Snorra Eddu og Munkagaman: Drög til menningarsögu íslenskra miðalda*, Ritsafn Sagnfræðistofnunar 43 (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2016).

hann rök fyrir því að rannsaka þyrfti hvern hluta Eddu; Gylfaginningu, Skáldskaparmál og Háttatal sem sjálfstæð verk bæði að því er tæki til eðlis og aldurs þeirra. Jafnframt var þar dregin í efa kenning Eliasar Wesséns um sköpunarsögu Eddu og um leið lögð áhersla á að ekki væri þar með á vísan að róa um aldur verksins né þátt Snorra Sturlusonar sem höfundar eða ritstjóra.³ Í þeirri grein sem hér fer á eftir er hugmyndin um sjálfstæði verkhlutanna hent á lofti og Skáldskaparmál athuguð ein og sér og gerður samanburður tveggja gerða verksins.⁴

Þegar fjallað er um fræðirit Snorra Sturlusonar um goðafræði og skáldskap er venja að kalla það einu nafni Eddu og telja með kvæði Snorra um þá Hákon Hákonarson og Skúla Bárðarson, Háttatal. Þetta er gert með ágætum stuðningi í rauðlitaðri fyrirsögn í einu elsta skinnhandriti verksins, handritinu DG 11 4to, sem oft er kallað Uppsalaedda eða Uppsalaþók, í háskólabókasafninu í Uppsölum. Þar segir:

Bók þessi heitir Edda. Hana hefir saman setta Snorri Sturluson eptir þeim hætti sem hér er skipat. Er fyrst frá ásum ok Ymi, þar næst skáldskapar mál ok heiti margra hluta. Síðast Háttatal er Snorri hefir ort um Hákon konung ok Skúla hertuga.⁵

Þetta kann að vera í fyrsta sinn sem verkið í heild er eignað Snorra Sturlusyni og nefnt þessu nafni. Fyrirsagnirnar í DG 11 4to eru ekki taldar vera frumverk skrifarans heldur líklega settar inn í forrit Uppsalaeddu og þó ekki fyrr en eftir 1237, þegar Skúli jarl fékk titilinn *hertogi* fyrstur manna í Noregi.

Í handritinu AM 748 I b 4to lýkur afriti af Málskrúðsfræði Ólafs hvítaskálds, bróðursonar Snorra, með þeim orðum að nú „vpphefr skáldskaparmál ok kænningar æptir því sæm fyri fvndit var i kvæðvm hofvt-

3 Heimir Pálsson, „Reflections on the Creation of Snorri Sturluson’s Prose Edda,“ *Scripta Islandica* 68 (2017): 189–232.

4 Ritrýnir telur að hér hefði verið við hæfi að fjalla nokkuð rækilega um þær gerðir Skáldskaparmála sem birtast í AM 748 I b 4to og AM 757 4to. Það var ekki markmið höfundar að þessu sinni.

5 Snorri Sturluson: *The Uppsala Edda: DG 11 4to*, útg. Heimir Pálsson (London: Viking Society for northern Research University College, 2012), 6 (hérefitir stytta Edda 2012). – Kaflaheitið Gylfaginning kemur ekki fyrir fyrr en síðar (sama rit bls. 10) og kaflaheitið Skáldskaparmál er sem sérnafn búið til af fræðimönnum, en í Eddu 2012 einatt í fyrirsögnum „skáldskapar mál ok heiti margra hluta“.

skallda ok Snori hæfir síþan samanfæra latit“⁶ en á eftir kemur fyrst Litla Skálda, sem svo hefur verið kölluð og er áreiðanlega ekki verk Snorra.⁷ Þetta handrit er talið skrifað á fyrsta fjórðungi 14. aldar, kannski litlu fyrr en skáld Lilju og Arngrímur ábóti Brandsson í Guðmundardrápu tala um „reglur Eddu“.⁸ Þar sem kveðskaparreglur verða fáar fundnar í Eddu nema í Skáldskaparmálum og athugagreinum við Háttatal er óvíst að þessi orð skáldanna eigi við nokkuð nema þá hluta verksins. Í handriti sem talið er frá því um 1400 (AM 757 4to) má lesa: „Sua segir j bók þeirre sem edda heiter at sa maðr sem ègir het spurðe braga skalld ... á huersu marga lunnd èser breytte orðtókum skalldskaparens“ og á eftir fylgir texti samhljóða því sem finna má í SnK.⁹

Það virðist því vera Uppsalaedda ein fornra heimilda sem fullum stöfum kallar allt safnið Eddu, en enginn vafi á að það heiti á a.m.k. snemma við Skáldskaparmál.

Tvö skinnhandrit og eitt ígildi skinnhandrits eru nokkurn veginn alveg samhljóða í Gylfaginningu og Skáldskaparmálum, Gks 2367 4to (Konungsbók frá því um 1300), AM 242 fol. (Codex Wormianus frá því um 1350¹⁰) og Traj 1374 (Codex Trajectinus, Trektarbók), pappírshandrit sem talið er fullvíst að sé afrit af skinnhandriti sem kalla mætti systurhandrit Gks 2367 4to og líklega á móta gamalt.¹¹ Þessi handrit má hiklaust kalla vitni sömu gerðar verksins og er hér einfaldlega kölluð Konungsbókargerð (SnK). Hins vegar er texti handritsins DG 11 4to svo frábrugðinn að eðlilegt er að tala um sérstaka gerð, Uppsalaabókargerð (SnU). Þetta er eina skinnhandritið sem kallað verður til vitnis um þá gerð Snorra-Eddu, þar sem Konungsbókargerð á sér eins og sagt var þrjú

6 *Edda Snorra Sturlusonar* II (Hafnia: Sumptibus Legati Arnamagnæani, 1852), 427.

7 Um samband *Eddu* og *Litlu Skáldu* er fróðleg umfjöllun í Inger Helene Solvin, „Litla Skálda – Islands første poetiske avhandling?: Et forsøk på å etablere en relativ kronologi mellom Skáldskaparmál og Litla Skálda.“ (Meistaraprófsritgerð, Universitetet i Oslo, 2015).

8 Edduvísun Lilju má t.d. finna í *Lilja*, útg. Martin Chase, *Poetry on Christian Subjects: Part 2: The Forteenth Century*, ritstj. Margaret Clunies Ross, *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 7* (Turnhout: Brepols Publishers, 2007), 672–673. Um texta Guðmundardrápu Arngríms Brandssonar sjá *Den Norsk-islandske Skjaldedigting A II* (København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag, 1915), 348.

9 *Edda Snorra Sturlusonar* II, 532.

10 Ritrýnir nefnir réttilega að seinni helmingur Skáldskaparmála hefur verið endurskoðaður svo rækilega í Wormianusi að til verður ný gerð, þar sem m.a. eru fjórar málfræðiritgerðir.

11 Auk þessara handrita er hér á eftir stuðst við AM 748 I b 4to (ca. 1300–1325), AM 757 a 4to (ca. 1390–1410) og AM 748 II 4to (ca. 1390).

gild vitni, skinnhandritin og Trektarbók.¹² Það liggur því í augum uppi að miklu varðar fyrir ritunarsögu Eddu að takist að gera fulla grein fyrir samhengi megingerðanna, SnK og SnU.¹³ Og þar sem DG 11 4to er eina vitnið um SnU er nauðsynlegt að hafa af því handriti nokkra mynd. Þeir hafa báðir lýst handritinu vel, Guðvarður Már Gunnlaugsson og Lasse Mårtensson og verður ekki farið nánar í þá sauma hér.¹⁴ Þó sýnist þarft að geta þess að eftir að lýkur frásögn af heimsókn Ganglera í Valhöll með líkum hætti og í SnK hefst verkhluti sem kallaður hefur verið Annað svið Gylfaginningar og er efni sótt í Skáldskaparmál eins og þau eru í SnK.¹⁵ Þá tekur við efni sem vafalaust á enga samleið með Eddu frá upphafi, Skáldatal, Ættartala Sturlunga og Lögsögumannatal.

Lokasíða þriðja kvers, bl. 26v hefur verið skilin eftir auð en ekki löngu síðar dregin þar heimsfræg mynd af Ganglera og ásunum þrem. Með fjórða kveri handritsins, hefjast svo Skáldskaparmál, þ.e.a.s. námsefnið um kenningar og heiti, og lýkur á bl. 45r án þess að nokkur eiginlegur botn sé í sleginn. Þá fylgir efni sem venja er að kalla „Aðra málfræðiritgerðina“ af því að hún fær það sæti meðal málfræðiritgerðanna í Wormsbók (AM 242 fol.) en hefur e.t.v. heitið Háttalykillinn í DG 11 4to.¹⁶ Þegar ritgerðinni lýkur er á einni síðu, bl. 48r, skrá yfir 36 fyrstu vísur Háttatals, og er skrifað eitt eða tvö fyrstu vísuorð hverrar vísu. Þessi skrá hefur að mati

12 Handritið AM 756 4to er skinnhandrit frá 15. öld og fylgir texta Wormsbókar.

13 Í áður nefndri grein Hauks Þorgeirssonar „A Stemmatic Analysis of the *Prose Edda*“, 49 er að finna mjög skýrt yfirlit yfir handrit og handritabrot sem koma við sögu þegar leitast er við að skapa sameiginlega ættarskrá allra Edduhandrita. Þar er og rækilega farið í saumana á stemmugerð fyrri tíðar. Niðurstaða Hauks er ágætlega rökstudd að því er varðar Skáldskaparmál, en þaðan eru flest dæmi hans. Um Gylfaginningu kann hins vegar að gegna öðru máli, þótt ekki verði rakið hér.

14 Guðvarður Már Gunnlaugsson, „Hvernig leit Uppsalaabók út í öndverðu?“ *Á austrvega: Saga and East Scandinavia. Preprint of 14th International Saga Conference*, ritstj. Agneta Ney, Henrik Williams og Fredrik Charpentier Ljungqvist (Gävle: Gävle University Press, 2009), 343–345. Lasse Mårtensson, *Skrivaren och förlagan Norm och normbrott i Codex Upsaliensis av Snorra Edda* (Oslo: Novus forlag, 2013), 50–51.

15 Nafngiftin „Annað svið Gylfaginningar“ kom fram í útgáfum Heimis Pálssonar af Uppsala-eddu, fyrst 2012 í Snorri Sturluson: *The Uppsala Edda DG 11 4to*, lxxiv. Þetta er sú útgáfa sem notuð er hér til að sýna texta SnU.

16 Þessa ritgerð hefur best rannsakað Fabrizio D. Raschellà, *The So-called Second Grammatical Treatise: An Orthographic Pattern of Late Thirteenth-Century Icelandic* (Firenze: Felice le Monnier, 1982). Niðurstaða hans er sú að forritið sem eftir er farið í DG 11 4to sé ekki hið sama og síðar var notað í Wormsbók og að einhverju leyti hafi það líklega staðið nær frumgerð ritgerðarinnar.

Lasse Mártensson¹⁷ annað forrit en sá hluti Háttatals, sem síðan fylgir og lýkur með 56. erindi kvæðisins á bl. 56. Er þá komið að lokum handritsins með eina sex-blaða kverinu og er ekki að sjá að skrifari hafi ætlað að skjalfesta meira af Háttatali, en kver handritsins eru annars átta-blaða nema hið fyrsta, þar sem tvinni hefur verið brugðið utan um fjögur hin fremstu og fæst því tíu-blaða kver og fremsta blaðið óskrifað.¹⁸

Það leikur því enginn vafi á að DG 11 4to er safnhandrit með efni úr ýmsum áttum sem allt er þó að einhverju leyti tengt Snorra Sturlusyni (eða öðrum Sturlungum) og máli skáldskaparins. Verulegur hluti handritsins er sóttur í Edduhandrit sem í Skáldskaparmálum hefur verið af sama stofni og RTW-handritin, viku dálítið frá í orðfæri Gylfaginningar en hefur samt allveg sömu röð efnis þar og hin handritin.

Sú athugun sem hér segir frá og hefur beinst að tveim gerðum Skáldskaparmála leiðir einkanlega til þessara niðurstaðna:

1. Þörf er mun meiri rannsókna á hverjum hluta Eddu fyrir sig, bæði að því er varðar efni og orðalag.
2. Í Konungsbókargerð og Uppsalaabókargerð má sjá í Skáldskaparmálum tvær ólíkar stefnur í kennslubókargerð.
3. Sú gerð Skáldskaparmála sem fram kemur í handritinu DG 11 4to sýnir mjög meðvitaða endurskoðun þess námsefnis sem væntanlega hefur blasað við í frumriti beggja gerðanna.
4. Þær tilgátur sem hæst hefur borið á liðinni öld og gera ráð fyrir að texti Uppsalaabókar sé stytting á texta Konungsbókargerðarinnar duga engan veginn til skýringa á þeim mun sem á gerðunum er, og hér er kynnt ný tilgáta um sögurnar sem ólíkastar eru, um brott nám Iðunnar og skáldskaparmjóðinn.
5. Sennilegt virðist að sú gerð Skáldskaparmála sem fyrir liggur í SnK hafi að sínu leyti verið stórlega aukin sögum og kvæðum frá frumgerð verksins, og ljóst er að í tilvitnun til Sexstefju Þjóðólfs Arnórssonar hefur verið farið eftir öðru handriti í DG 11 4to en í forriti SnK-gerðarinnar.¹⁹

17 Lasse Mártensson, „Översikten över Háttatal i DG 11 4to – dess funktion och ursprung“, *Gripla*, 21, (2010): 105–145.

18 Tilgátu til skýringar á hinu „styttta“ Háttatali setti Heimir Pálsson fram í „*Bók þessi heitir Edda*“, 183–186.

19 Ritrýni þakka ég fyrir ábendingu um að yfirlit af þessu tagi væri lesendavænt.

Námsbókin og byrjunarörðugleikarnir

Skáldskaparmál eru eini hluti Eddu sem á sér skýra marklýsingu, þar sem ávarpaðir eru skáldskaparnemar:

SnK Edda 1998, 5²⁰

En þetta er nú at segja ungum skáldum þeim er girnask at nema mál skáldskapar ok heyja sér orðfjölda með fornum heitum eða girnask þeir at kunna skilja þat er hulit er kveðit: þá skili hann þessa bók til fróðleiks ok skemtunar. En ekki er at gleyma eða ósanna svá þessar sǫgur at taka ór skáldskapinum fornar kenningar þær er höfuðskáld hafa sér líka látit.

SnU Edda 2012, 90

En þat er at segja ungum skáldum er girnast at nema skáldskapar mál ok heyja sér orðfjölda með fornum heitum eða skilja þat er hulit er ort, þá skili hann þessa bók til skemtunar. En ekki er at gleyma eða ósanna þessar frásagnir eða taka ór skáldskapnum fornar kenningar er höfuðskáldin hafa sér líka látið.

Tafla 1: Marklýsingar í SnK og SnU

Hér ber gerðunum lítið sem ekkert á milli annað en það að í SnK er talað um að skilja þessa bók „til fróðleiks ok skemtunar“ en í SnU einungis „til skemtunar“.²¹ Ekki fer á milli mála að námið er fólgið í þrennu: a) Að læra smíði kenninga. b) Að afla sér orðaforða (heita). Og c) Að læra að túlka fornan kveðskap. Allt tengist þetta vafalaust enn á þrettánda öldinni utanbókarlærdómi. Þannig hefur það að sjálfsögðu verið öldum saman fyrir ritöld: Piltar (og stúlkur) lærðu dæmi um rétt kveðinn texta, þangað til nóg var komið til að skapa eigin tilfinningu fyrir hrynjandi og rímstöðu (fá brageyra) og síðan var fyllt á með tækni við kenningasmíð og með orðaforða. Það er alveg sama hvernig þessari markmiðsgrein er velt: Hún fjallar um það sem hvert uppvaxandi skáld (eða kannski fremur *hagyrðingur*) varð að læra utanbókar jafnt fyrir og eftir að ritöld hófst.

20 Snorri Sturluson: *Edda. Skáldskaparmál: 1. Introduction, Text and Notes*, útg. Anthony Faulkes (London: Viking Society for Northern Research, 1998). Þetta er sú útgáfa sem notuð er hér til að sýna texta Skáldskaparmála í SnK og þá stytta Edda 1998.

21 Sverrir Tómasson túlkar þessa klausu einnig til skýringar á hlutverki Gylfaginningar, „Nýsköpun eða endurtekning?“ *Guðamjöldur og arnarleir: Safn ritgerða um eddulist*, ritstj. Sverrir Tómasson (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1996), 10–11. Það er þó ekki hafið yfir allan vafa að nota megi þessa marklýsingu svo að hún gildi líka um Gylfaginningu. Þegar vísað er í SnK litlu síðar til þess sem segir í upphafi bókar þurfa þau orð ekki að vísa til annars en formálans, og í SnU eru þau ekki.

Ef Skáldskaparmál eru skoðuð sem námsbók má auðveldlega sjá í gerðunum tveim mismunandi stefnur í kennslubókagerð. Önnur leggur áherslu á að „blanda hið stríða blíðu“, skjóta því sem þarf að læra utanbókar inn milli skemmtisagna og fróðleiks sem ekki þarf að læra staf fyrir staf. Þetta er það sem ritstjórar SnK gera. Hins vegar er svo sú stefnan sem segir að í kennslubók skuli nemendur finna með sem minnstri fyrirhöfn það sem eigi að læra. Þetta er það sem við okkur blasir í DG 11 4to, þegar goðsögur og gamanefni eru flutt út úr kenninga- og heitakaflanum, því sem skáld-efnin eiga að læra utanbókar. Það breytir í því sambandi engu þótt sögurnar búi yfir fróðleik sem gagnlegur teldist til skilnings á flóknum kenningum. Frásögnin auðveldar þá ekki bara skilning heldur gerir hún einnig merkingu kenninga eftirminnilegri (t.d. *munntal jötna* eða *iljablað Hrungrnis*).

Sögurnar sem mestu varða í umræðu um gerðirnar tvær eru sýndar í Töflu 2 og með upplýsingum um lengd þeirra í hvorri gerð fyrir sig. Eins og gerð verður nánari grein fyrir síðar greina þrjár sögur sig algerlega frá og eru þær tölusettar 1, 2 og 7 í töflunni. Af þeim þrem skipar þó sagan um kvörnina Grotta, sem hér er kölluð Fróðamjölið, sérstakan sess eins og bent er á í neðanmálgrein. Um fyrstu sögurnar eru skoðanir verulega skiptar.

	Saga	SnK orð	Bls. 1998	SnU orð	Bls. 2012
1	<i>Brottnám Iðunnar</i>	836	1–2	394	86, 88
2	<i>Skáldamjöldur og mjaðarheimt</i>	990	3–5	381	88
3	Þór og Hrungrnir	1096	20–22	1070	90, 92, 94
4	Þór og Geirröður	560	24–25	582	94, 96
5	Sifjarhárið, dvergasmíð	713	41–43	702	236, 238
6	Oturgjöld	541	45–46	491	238, 240
7	<i>Fróðamjöl</i> (Grottasöngur) ²²	332	51–52	81	244
8	Frá Hrólfi kraka	748	58–59	633	240, 242
9	Hjaðningavíg	384	72	351	234

Tafla 2: Lengd sagna í SnK og SnU

22 Hér má auðveldlega fallast á tilgátu útgefenda Grottasöngs 2014: „Líklegt er að í upphaflegri og eldri gerð hafi í lausamálinu verið tilvitnun í upphafsferindi [...] en kaflinn ýmist verið stytur eða felldur niður í U, W, 748 I og 757. Hins vegar hefur kvæðinu í heild verið bætt við kaflann um Grotta í forriti SnK og T en um leið felld niður tilvitnun í upphafsvisuna inni í frásögninni. Snorri hefur þekkt kvæðið eða vitað um það þegar Skáldskaparmál voru sett saman, en hann hefur auk þess þekkt goðsagnir um Grotta sem varðveittu fleiri efnisatriði en kvæðið gerir.“ *Eddukvæði* II, útg. Jónas Kristjánsson og Vésteinn Ólason. Íslenzk fornrit (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2014), 176. Sjá einnig Vésteinn Ólason, „Grottasöngur.“ *Gripla* XII (2005), 117–118.

Öll byrjun er erfið. Það fer ekki milli mála að hinn fyrsti ritstjóri eða höfundur Skáldskaparmála átti í talsverðum byrjunarörðugleikum. Það sést m.a. í SnK á því að bragfræðikennsla Braga í veislunni í Ásgarði fer haltrandi af stað og blandar fræðin sögum sem koma efninu mismikið við, auk þess sem kenningalisti Óðins fellur niður, eins og síðar verður að vikið. Það eru þessar inngangssögur sem skrifari DG 11 4to hefur fengið fyrirmæli um (eða ákveðið) að flytja úr námsefninu, því sem verðandi skáld hljóta að læra uns þau hafa það á hraðbergi.²³

Fyrstu sögurnar eru færðar á Annað svið Gylfaginningar og þegar í upphafi verður ýmislegt einkennilegt:

SnK Edda 1998, 1

Einn maðr er nefndr Ægir eða Hlér. Hann bjó í ey þeiri er nú er kolluð Hlésey. Hann var mjök fjölkunnigr. Hann gerði ferð sína til Ásgarðs, en er Æsir vissu ferð hans var honum fagnat vel ok þó margir hlutir með sjónhverfingum. Ok um kveldit er drekka skyldi þá lét Óðinn bera inn í hollina sverð, ok váru svá björt at þar af lýsti, ok var ekki haft ljós annað meðan við drykkju var setit. Þá gengu Æsir at gildi sínu ok settusk í hásæti tólf Æsir, þeir er dómendr skyldu vera ok svá váru nefndir:²⁴ Þórr, Njörðr, Freyr, Týr. Heimdallr, Bragi, Viðarr,

SnU Edda 2012, 86

Frá heimboði ása með Ægi

Þessir æsir þágu heimboð at Ægi í Hlésey. Áðr hafði Óðinn honum heimboðit. Um kveldit lét Óðinn bera sverð í hollina ok lýsti þar af sem logum björtum. Þórr var þar, Njörðr, Freyr, Týr, Heimdallr, Bragi, Viðarr, Váli, Ullr. Hœnir, Forseti, Loki. Ásynjur: Slík, Frigg, Freyja, Gefjun, Iðunn, Gerður, Sigyn, Skolla, Nanna.

23 Sagan um eplaránið hefur hér talsverða sérstöðu því Hár ýjar að því við Ganglera þegar Iðunn er nefnd til sögu í kynningu Braga að nærri hafi legið að stórslys yrði, en kveðst fyrst þurfa að segja frá öðru (*Edda* 2005, 23). Fyrst sagan um Þjaza og Iðunni skýtur svo upp kollinum á einkennilegum stað í Skáldskaparmálum kynni það að benda til þess að hún hafi gengið af þegar Gylfaginning var sett saman en þótt of góð fyrir glatkistuna.

24 Vafalítið má í þessu dómáratáli í veislunni heyra enduróm frá þeim tólf höfuðmönnum sem áttu að dæma landslög í Sigtúnum, sbr, Snorri Sturluson: *Edda: Prologue and Gylfaginning*, útg. Anthony Faulkes [2. útg.] (London: Viking Society for Northern Research, 2005), 6, og í Gylfaginningu er sagt að við Urðarbrunn eigi guðin dómstað sinn (sama rit 17). Hvergi kemur fram í SnK að kveðnir hafi verið upp dómur í veislunni.

Váli, Ullr, Hœnir, Forseti, Loki, slíkt
 sama Ásynjur: Frigg, Freyja, Gefjun,
 Iðunn, Gerðr, Sigyn, Fulla, Nanna.
 Ægi þótti gøfugligt þar um at sjásk.
 Veggþili þoll váru þar tjölduð með
 fögurum skjöldum. Þar var ok áfeng-
 inn mjóðr ok mjök drukkit. Næsti
 maðr Ægi sat Bragi, ok áttusk þeir
 við drykkju ok orðaskipti. Sagði Bragi   Bragi segir Ægi frá mǫrgum tíðindum.
 Ægi frá mǫrgum tíðindum þeim er
 Æsir hǫfðu átt.

Tafla 3: Heimboð í Ásgarði eða Hlésey

Hér er margt að ugga.²⁵ Í SnK virðist Ægir líta inn óboðinn í Ásgarð en þó er honum vel tekið og eins og Ganglera í upphafi Gylfaginningar með margvíslegum sjónhverfingum. Í SnU er þessu snúið við, æsir eru í heimboði í Hlésey hjá Ægi, en áður hefur hann þó þegið heimboð í Ásgarði. Einungis sverðin sem Óðinn lætur bera í höllina eru eins í báðum gerðum, og þó eiga þau engan veginn heima í SnU þar sem Ægir er húsráðandi.

Þeir æsir sem veisluna sitja eru hinir sömu og taldir í sömu röð, sem reyndar er nokkurn veginn hin sama og í kynningu ása í Gylfaginningu og í kenningatalinu síðar í Skáldskaparmálum. Bendir flest til að heiti og göfgi goðanna hafi verið nokkuð reglubundin. Að mestu er sama að segja um ásynjur, en þó skera tvær sig úr í SnU: *Slík* og *Skolla*. Hvorug þeirra er nefnd annars staðar og heitin reyndar með ólíkindum. Sé hins vegar horft á textann í SnK er ljóst að á sama svæði og *Slík* skýtur upp kolli fyrst ásynja í DG 11 4to segir í Konungsbókargerð: „*Slíkt sama ásynjur*“ og þar sem *Skolla* er nefnd í DG 11 4to er talin *Fulla* í SnK. Mislestur (á torlæsu handriti?) gæti hafa fætt *Slík* af sér, og hafi verið skrifað *fulla* í forriti má hæglega búa til nafn sem byrjar á *f*, hátt *s* og *f* eru afskaplega lík.

Í báðum gerðum verður framhaldið efnislega hið sama, sagan af brottnámi Iðunnar og það er Bragi sem er sögumaður en textinn í DG 11 4to er

25 Í greininni „Tertium vero datur“ árið 2010 fjallaði Heimir Pálsson um Brottnám Iðunnar og var niðurstaða hans: „When everything is taken into consideration, this seems to be one of the myths where it is easiest to believe in two different sources for the two different versions,“ 61.

undarlegur. Hér er sýndur sá hluti sögunnar sem fjallar um harm ása og lausn málsins.

SnK Edda 1998, 2

En Æsir urðu illa við hvarf Iðunnar ok gerðusk þeir brátt hárir ok gamlir. Þá áttu þeir Æsir þing ok [spyrir hvern annan] hvat síðarst vissi til Iðunnar, en þat var séð síðarst at hon gekk ór Ásgarði með Loka. Þá var Loki tekinn ok færðr á þingit ok var honum heitit bana eða píslum. En er hann varð hræddr þá kvazk hann mundu sækja eptir Iðunni í Jötunheima ef Freyja vill ljá honum valshams er hon á. Ok er hann fær valshaminn flýgr hann norðr í Jötunheima ok kemr einn dag til Þjaza jötuns. Var hann róinn á sæ, en Iðunn var ein heima. Brá Loki henni í hnotar líki ok hafði í klóm sér ok flýgr sem mest. En er Þjazi kom heim ok saknar Iðunnar, tekr hann arnarhaminn ok flýgr eptir Loka ok dró arnsúg í flugnum. En er Æsirnir sá er valrinn flaug með hnotina ok hvar ǫrninn flaug, þá gengu þeir út undir Ásgarð ok báru þannig byrðar af lokarspánum ok þá er valrinn flaug inn of borgina, lét hann fallask niðr við borgarvegginn. Þá slógu Æsirnir eldi í lokaraspánu en ǫrninn mátti eigi stöðva er hann missti valsins. Laust þá eldinum í fiðri arnarins ok tók þá af fluginn. Þá váru Æsirnir nær ok drápu Þjaza jötun fyrir innan Ásgrindr ok er þat víg allfrægt.

Tafla 4: Loki sækir Iðunni til Þjaza

SnU Edda 2012, 86

Æsir gerðust æfrir mjök ok spurðu hvar Iðunn væri. En er þeir vissu var Loka heitit bana nema hann færi eptir henni meðr valsham Freyju.

Hann kom til Þjaza jötuns er hann var róinn á sæ. Loki brá henni í hnotar líki ok flaug með hana. Þjazi tók arnarham ok flaug eptir þeim.

En er æsir sá hvar valrinn fló þá tóku þeir byrði af lokar spánum ok slógu eldi í. Ǫrninn fékk eigi stöðvat sik at fluginum ok laust eldi í fiðrit, ok drápu þeir jötunninn fyrir innan ásgrindr.

Ef gera ætti ráð fyrir (eins og oft hefur verið gert) að skrifari DG 11 4to hefði stýtt frásögn SnK svo sem hér sæst, væri það í talsverðri mótsögn við það sem oftast gerist í afritun sagna í handritinu.

Um upphaf Skáldskaparmála komst Finnur Jónsson svo að orði:

Det andet hovedafsnit, som plejer at kaldes Skáldskaparmál [...] begynder med en fremstilling af skjaldedrikkens oprindelse under form af samtale mellem Brage og Ægir [...] som man derfor har kaldt Bragaræður (navnet findes ikke i noget hds.)²⁶

Annars taldi Finnur ekki þörf á að fjalla um styttingar Uppsalaeddu umfram það sem hann hafði gert í ritgerð í Aarbøger árið 1898.²⁷ Í þeirri ritgerð gaf hann DG 11 4to þá einkunn að hún hafi „undtagelsesstilling ved sin over alle grænser mishandlede tekst“ (bls. 293). Í ljósi þessara orða er athyglisvert að hann notar ekki tækifærið þegar kemur að Iðunnarsögninni og skáldamiðinum heldur segir (bls. 308):

Tager vi nu hver del af Skm. for sig, er der ingen grund til at dvæle ved de indledningskapitler, ser i Sn.E. udg. udgør kap. 55–8 af Gylf., U's 32–33, 34 begynd.

Kaflarnir sem hér eru nefndir eru einmitt þær sögur sem fluttar voru í SnU, það sem hér er á minnst sem upphaf 34. kafla þeirrar gerðar er það sem hér er sýnt í töflu 12 og sýnist býsna athyglisvert. En það skýrist síðar í grein Finns hvers vegna honum þykir allt það sem fram kemur í „Bragaræðum“ lítils vert. Því meginatriði er þá fyrir honum hvers vegna efnið var fært til og á því er einföld skýring:

26 Finnur Jónsson, „Indledning,“ *Edda Snorra Sturlusonar: Udgivet efter håndskrifterne af Kommissionen for det Arnemagnæanske Legat ved Finnur Jónsson*. (København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag, 1931), xx. Það sem hér stendur innan sviga er að vísu ekki alveg rétt, því í útgáfu sinni af Eddu (*Snorra-Edda: ásamt Skáldu og þar með fylgjandi ritgjörðum*, útg. R. Kr. Rask (Stokkhólmur: Hin Elmsenska prentsmiðja, 1818), 79–87), hafði Rask nefnt þennan hluta verksins svo og þá vísað til þess (bls. 79) að í pappírshandritinu, sem hann nefnir St., sé frásögnin allt aftur að hinni eiginlegu bragfræðikennslu sett undir þetta heiti.

27 „Edda Snorra Sturlusonar: Dens oprindelige form og sammensætning,“ *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* II række 13 (1898): 283–357.

Skriveren (eller skriveren af U's original) agtede i begyndelsen ikke at skrive mere end værkets **mytiske** bestanddele, først og fremmest Gylfaginning. Han medtog »Bragaræður«, eftersom også de er mytiske; og han tilføjede så de kapitler af Skm., som indeholdt myter, virkelige gudesagn i en udførlig affattelse, og som derved sluttede sig godt til indholdet af Gylf.²⁸

Þessi skoðun Finns styrktist að því er virðist af því að hann ætlaði skrifara DG 11 4to ekki sérstaklega hugsandi, þótt hann viðurkenndi að vísu að „handen er i sig selv god nok.“²⁹

Í grein sinni um „blokkamyndun“ í DG 11 4to gerði Daniel Sävborg samanburð á því sem hann túlkaði sem styttingar í Gylfaginningu og Skáldskaparmálum og komst að þeirri niðurstöðu að besta lausnin („rimlig“) til skýringar væri að SnU væri endurvinnsla („omarbetning“) á texta RTW.³⁰ Áður hafði hann að því er virðist fallist í meginatriðum á kenningar Finns Jónssonar um afstöðu handritanna.³¹

Í skrifum sínum um Eddu 2010–2013 hallaðist Heimir Pálsson að því að munur textanna yrði auðveldlegast skýrður með því að gera ráð fyrir ólíkum heimildum í munnlegri gerð. Hér verður hvorki gerð tilraun til að sanna eða afsanna þá tilgátu frekar en aðrar, en í staðinn bent á að enn kynnu ekki öll kurl að vera komin til grafar og mætti vel bæta við einni tilgátunni enn.

Í dæminu um Brottnám Iðunnar gæti skýringin verið allt önnur. Sagan sem hér um ræðir stóð fremst í Skáldskaparmálum í SnK. Það handrit Skáldskaparmála sem farið var eftir þegar Codex Upsalienis, forrit DG 11 4to, var skrifað hefur sennilega verið sjálfstætt verk (bók) og kannski notað áratugum saman sem námskver. Þá er býsna líklegt að það hafi gerst, sem títt var um íslensk handrit, að fremsta blaðið (og kannski jafnvel tvö eða að minnsta kosti þrjár fyrstu síðurnar) hafi orðið bæði óhreint og slitið og það svo að margt var torlesið þar. Það var komið að lokum þrettándu aldar eða jafnvel fram á þá fjórtándu og nú hafði verulega fækkað þeim sem kunnu goðsagnirnar. Skrifaranum væri þá stundum nauðugur kosturinn: Það verður að geta í eyðurnar og hlaupa yfir það sem engan veginn verður lesið.

28 Sama rit, 316.

29 Sama rit, 292.

30 Daniel Sävborg, „Blockbildningen i Codex Regius“, 51

31 Sama rit, 16.

Sérlega verður þetta vandasamt þar sem fyrir liggur ákvörðun um endur-
röðun efnis til þess að sögur hætti að bregða fæti fyrir utanbókarnámið á
skáldamálinu. En skrifarinn er sjálfum sér (eða sjálfri sér) samkvæm(ur):
Það sem verður lesið eða virðist verða lesið er notað.

Það sem þá gerðist mætti hugsa sér að hefði orðið svona í þessu tilviki:

Æsir ... gerðusk ... heitit bana	Æsir gerðust æfrir mjök ok spurðu
...Freyja ... valshams ...	hvar Iðunn væri. En er þeir vissu var
Þjaza jötuns. Var hann róinn á sæ ...	Loka heitit bana nema hann færi eptir
Brá Loki henni í hnotar líki ... Þjazi ...	henni meðr valsham Freyju.
tekr hann arnarhaminn ok flýgr eptir	Hann kom til Þjaza jötuns er hann var
Loka ...	róinn á sæ.
En er Æsirnir sá er valrinn flaug ...	Loki brá henni í hnotar líki ok flaug
byrðar af lokarspánum ...	með hana.
slógu Æsirnir eldi í lokarspánu ...	Þjazi tók arnar ham ok flaug eptir
orninn mátti eigi stöðva ...	þeim.
Laust þá eldinum í fiðri arnarins ok	En er æsir sá hvar valrinn fló þá tóku
tók þá af fluginn.	þeir byrði af lokar spánum ok slógu
... drápu Þjaza jötun fyrir innan Ás-	eldi í. Orninn fékk eigi stöðvat sik at
grindr	fluginum ok laust eldi í fiðrit, ok drápu
	þeir jötunninn fyrir innan ásgrindr.

Tafla 5: Það sem lesið varð og reynt að setja saman

Í vinstri reit eru þau orð og setningar sem skýrlega má finna í textanum í
DG 11 4to í hægri dálki og er þá í tilgátunni gert ráð fyrir að þær hafi mátt
lesa í forritinu.

Hliðstæðu þessa mætti hugsa sér í frásögnunum um skáldamjödinn,
sem næstar koma í báðum gerðum.³² Hér er aðeins sýndur sá hlutinn sem
fjallar um Óðin og Bauga.

32 Um þessa sögn kvað Heimir Pálsson enn fastar að orði í „Tertium vero datur“: „It is almost impossible to believe in the shortening theory here,“ 61. – Eins og áður er nefnt var ályktun Daniel Sävborgs þveröfug árið 2012 þar sem hann komst að eftirfarandi niðurstöðu í „Blockbildningen i Codex Upsaliensis“ eftir að hafa m.a. borið saman við styttingar í Eiríks sögu rauða í Hauksbók „Den rimliga lösningen blir att de olika tendenserna i relationen mellan de två versionerna av Snorra Edda beror på en redigering i den ena versionen genomförd av minst två olika redaktörer, där den ena följer förlaga nära och den andra kraftigt omarbetar denna,“ 43. Þörf væri skýringar á hvers vegna styttingarnar koma áþreifanlegast fram í mikilvægum goðsögnum eins og um Iðunnareplin og skáldamjödinn.

SnK Edda 1998, 4

Bragi svarar: Sjá saga er til þess at Óðinn fór heiman ok kom þar er þrælur níu slógu hey. Hann spyrr ef þeir vili at hann brýni ljá þeira. Þeir játa því. Þá tekr hann hein af belti sér ok brýndi, en þeim þótti bita ljáirnir myklu betr ok fóludu heinina. En hann mat svá at sá er kaupar vildi skyldi gefa við hóf, en allir kváðusk vilja ok báðu hann sér selja, en hann kastaði heininni í lopt upp. En er allir vildu henda þá skiptusk þeir svá við at hverr brá ljánum á háls oðrum. Óðinn sótti til náttstaðar til jötuns þess er Baugi hét, bróðir Suttungs. Baugi kallaði ilt fjárhald sitt ok sagði at þrælur hans níu höfðu drepisk, en talðisk eigi vita sér ván verkmanna. En Óðinn nefndisk fyrir honum Bølverkr. Hann bauð at taka upp níu manna verk fyrir Bauga, en mælir sér til kaups einn drykk af Suttunga miði. Baugi kvazk enskis ráð eiga af miðinum, sagði at Suttungr vildi einn hafa, en fara kvezk hann mundu með Bølverki ok freista ef þeir fengi mjöðinn.

SnU Edda 2012, 88

Bragi segir: Hann fór þar sem voru níu þrælur ok slógu hey. Hann bauð at brýna ljá þeira. Hann tók hein ór þússi sínum ok gáfu þeir við höfuð sín. Síðan brá hverr ljánum á háls oðrum.

Þá kom Óðinn til Bauga ok nefndist Bølverkr. Baugi lézt eigi hafa vel haldit húskorlum sínum. Hann bauð at taka upp einn verk þeira níu ok hafa til einn drykk af Suttunga miði. Hann lézt ráð eiga á miðinum, en Suttungr vill einn hafa.

Tafla 6: Bølverkur á ferð

Athugun á textunum gæti hugsanlega leitt til þess að ályktað væri að hið einkennilega kaupslag í DG 11 4to þar sem þrælarnir *gáfu við höfuð sín ætti sér rót í (torlesnum texta) „sá er kaupar vildi skyldi gefa við hóf“* en almennt séð verður frásögnin býsna sköllótt. Tilgáta um ferlið gæti þá á sama hátt og fyrir litið svona út:

þrælar níu slógu hey ...
brýni ljá þeira ...
hverr brá ljánum á háls qðrum ...
Baugi ...
nefndisk ... Bqlverkr. Hann bauð at
taka upp níu manna verk ...
einn drykk af Suttunga miði ...
Suttungr vildi einn hafa

Bragi segir: Hann fór þar sem voru
níu þrælar ok slógu hey. Hann bauð
at brýna ljá þeira. Hann tók hein ór
pússi sínum ok gáfu þeir við hofuð sín.
Síðan brá hverr ljánum á háls qðrum.
Þá kom Óðinn til Bauga ok nefnd-
ist Bqlverkr. Baugi lézt eigi hafa vel
haldit húskqrlum sínum. Hann bauð
at taka upp einn verk þeira níu ok hafa
til einn drykk af Suttunga miði. Hann
lézt ráð eiga á miðinum, en Suttungr
vill einn hafa.

Tafla 7: Tilgáta um ferli

Til að sýna hve gerólíkir þessir textar eru því sem víðast annars blasir við í sögum Skáldskaparmála mætti skoða kafla úr sögunni um Þór og Hrungni, frásögn sem fljótt á litið virðist skipta afskaplega litlu fyrir námið í skáldskaparfræðum nema ef vera kynni skýringar tveggja eða þriggja kenninga:

SnK Edda 1998, 21

Þórr vill fyrir engan mun bila at koma til einvígis er honum var hólmr skor-
aðr, þvíat engi hefir honum þat fyrr
veitt. Fór þá Hrungnir braut leið sína
ok hleypti ákafliga þar til er hann kom
í Jotunheima, ok var fqr hans allfræg
með jotnum ok þat at stefnulang var
komit á með þeim Þór. Þóttusk jotnar
hafa mikit í ábyrgð, hvárr sigr fengi;
þeim var ils ván at Þór ef Hrungnir
létisk fyrir því at hann var þeira sterk-
astr. Þá gerðu jotnar mann á Grjót-
únagqðum af leiri ok var hann níu
rasta hár en þriggja breiðr undir hqnd,
en ekki fengu þeir hjarta svá mikit

SnU Edda 2012, 92

Þórr vill fyrir engan mun bila at koma
til einvígis er honum var hólmr skor-
aðr, því at engi hafði honum þat fyrri
veitt. Fór þá Hrungnir brott leið sína
ok hleypti ákafliga til þess er hann
kom heim um nóttina ok varð hans
ferð allfræg með jotnum. Ok er at
stefnudegi kom millum þeirra Þórs,
þóttust jotnar hafa mikit í ábyrgð
hvárr sigr fengi. Þeim var ills ván af
Þór ef Hrungnir léti fyrir, því at hann
var sterkastr. Þá gerðu jotnar mann á
Grjótúnagarði af leiri, níu rasta hávan
ok þriggja rasta breiðr undir hqndina.
En ekki fengu þeir hjarta svá mikit at

at honum sómði fyrr en þeir tóku ór meri nokkvorri, ok varð honum þar eigi stöðugt þá er Þórr kom. Hrungnir átti hjarta þat er frægt er, af hørðum steini ok tindótt með þrim hornum svá sem síðan er gert var ristubragð þat er Hrungnishjarta heitir. Af steini var ok hofuð hans. Skjöldr hans var ok steinn, víðr ok þjokkr, ok hafði hann skjöldinn fyrir sér er hann stóð á Grjótúnagorðum ok beið Þórs, en hein hafði hann fyrir vápn ok reiddi um oxl ok var ekki dælligr. Á aðra hlið honum stóð leirjotunninn, er nefndr var Møkkurkálfi, ok var hann allhræddr. Svá er sagt at hann meig er hann sá Þór. Þórr fór til hólmostefnu ok með honum Þjálfí. Þá rann Þjálfí fram þar er Hrungnir stóð ok mælti til hans: Þú stendr óvarliga, jotunn, hefir skjöldinn fyrir þér, en Þórr hefir sét þik ok ferr hann it neðra í jorðu ok mun hann koma neðan at þér.

honum dygði eða hœfði fyrri en þeir tóku ór meri nokkurri, ok varð hánnum þat ekki stöðugt þá er Þórr kom. Hrungnir átti hjarta þat er gert var af hørðum steini ok tindótt með þrim hornum, sem síðan er gert ristubragð þat er Hrungnishjarta heitir. Af steini var ok hofuð Hrungnis. Skjöldr hans var ok gjorr ór steinum ok viðum ok þykk. Hann hafði skjöldinn fyrir sér. Hann stóð á Grjótúnagorðum ok beið Þórs, en hein hafði hann fyrir vápn ok reiddi um oxl ok var ekki dælligr. Á aðra hlið hánnum stóð leirmaðrinn er nefndr er Møkkurkálfi ok var hann allhræddr. Svá er sagt at hann méi þá er hann sá Þór. Þórr fór til hólmostefunnar ok Þjálfí. Þá rann Þjálfí fram, þar sem Hrungnir stóð, ok mælti til hans:

Þú stendr óvarliga jotunn, hefir fyrir þér skjöldinn, en Þórr hefir séð þik ok ferr hann et neðra í jorðu ok mun koma neðan at þér.

Tafla 8: Þór og Hrungnir

Þessi saga er eins og sögurnar um Iðunni og skáldamjöðinn færð úr Skáldskaparmálum á Annað svið Gylfaginningar í DG 11 4to, en eins og aðrar slíkar sögur, að fráteknum þessum tveim og Grottasögninni, er hún að kalla má orðrétt eins í báðum gerðum.

Mestur verður munur gerðanna þegar SnK hefur með allanga lausamálskafla (þ. á m. sögur) og langar tilvitnanir í kvæði jafnvel heil kvæði sem SnU tekur ekki með. Í lausu máli eru þetta (1) dálítil frásögn af Trójumönnum (*Edda* 1998, 5–6), (2) skýringarsögn um gullskeningar (*Edda* 1998, 40–41), að nokkru leyti byggð á lausamálsinngangi Lokasennu

(*Eddukvæði* I 2014, 408), (3) kafli úr sögu um Völsunga, þar sem oturgjöldin eru gerð að Rínargulli og sagan rakin allmiklu lengra (*Edda* 1998, 46–50)³³ og loks verður (4) sagan um Grottakvörnina til muna lengri (*Edda* 1998, 51–52) enda fylgt eftir með Grottasöng öllum.

Þess verður að gæta að fyrstnefndu sögurnar þrjár eru í öllum handritunum RTW og hljóta því að hafa komið inn í frumrit þeirrar gerðar, ef þær voru ekki með frá upphafi.³⁴

Vitanlega er hugsanlegt að það sé ritstjóri SnU-gerðarinnar sem ákveður að fella allar þessar sögur niður. Sannast mála er að þær bæta afskaplega litlu við það sem áður er komið í kenningaþættinum. Í gervallri sögunni af Völsungum og Gjúkungum er t.d. hvorki að finna skýringu á því hvers vegna gull er kallað *beður orma* né *arfur Niflunga* eða *byrði Grana* og hefði þó mátt vænta skýringa af þeim toga þar. Sú saga kemur sem beint framhald sögunnar um Andvaragullið og eru gerðirnar tvær samstiga að þeim punkti.

En ritstjórar SnK láta ekki þar við sitja að segja langar sögur í lausu máli. Smám saman er einnig að því er virðist aukið við löngum köflum úr kvæðum og jafnvel heilum kvæðum. Þar er um að ræða eftirfarandi kvæði og kvæðahluta.

Auðvitað er hugsanlegt að öll þessi kvæði eða kvæðabrot hefðu verið felld niður í forriti DG 11 4to.³⁵ En þar sem sennilegt virðist að í frumriti SnK-gerðarinnar hafi efni verið aukið við, bæði sögum og kvæðum, sýnist freistandi að geta þess til að svo hafi verið um flest dæmin sem hér um ræðir og það því fremur sem kveðskapurinn eykur afskaplega fáu við það

33 Þessa frásögn taldi Finnur Jónsson komna úr sjálfstæðri sögu um Sigurð Fáfnisbana, „Sigurðarsögunni gömlu“ („Indledning,“ *Edda Snorra Sturlusonar: Udgivet efter håndskrifterne af Kommissionen for det Arnemagnæanske Legat ved Finnur Jónsson* (København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag, 1931), xxi–xxii). Hann var sannfærður um að frásögnin væri viðbót við verk Snorra.

34 Auðveldast er að hugsa sér (eins og Finnur Jónsson gerði) að kaflanir um Trójumenn og Völsunga séu óviðkomandi frumverki Snorra. Efnislega skipta þeir litlu sem engu (bæta hvorki við það sem annars er sagt um goð eða skáldamál) og einkanlega virðist Völsungasagan þannig sögð að fátt minnir á stílsnilld Snorra.

35 Hér gerir ritrýnir athugasemd þess efnis að hér kynni samband SnK og handritsins AM 748 II 4to (sem tímasett er í skráum um 1400 og kallað C í ýmsum fræðum) að hafa áhrif á afstöðuna til stemmans sem Haukur Þorgeirsson hefur dregið upp og áður var vísað til. Þótt sú athugasemd kunni að vera rétt er vandséð hvaða áhrif hún hefur á það efni sem rætt er í þessari grein.

Sjö erindi úr Haustlög Þjóðólfs hvinverska	<i>Edda</i> 1998, 22–24	Fylgir strax á eftir sögunni um viðureign Þórs og Hrungnis. Vísurnar styðja sögnina um brýnisbrotið í höfði Þórs en minnst hvorki á Mökkurkálfa né hlut Þjálfa í einviginu.
Þórsdrápa Eilífs Guðrúnarsonar (nítján erindi, líklega allt kvæðið) ³⁶	<i>Edda</i> 1998, 25–30	Nítján erindi fylgja sögunni um för Þórs til Geirröðargarða. Saga og kvæði eru ekki sammála um mikilvæg atriði eins og hamar Þórs. Fjöldi Þórskeninga í kvæðinu kemur aldrei fram í lausa málinu.
Prettán erindi (ekki alveg heil) úr Haustlög Þjóðólfs ³⁷	<i>Edda</i> 1998, 30–33	Þetta kvæðisbrot er sett inn við kynningu Iðunnar, en fyrri hlutinn fjallar um matargerð ása og glímu við Þjaza í arnarlíki og hefði átt betur heima með þeirri sögu. ³⁸

36 Finnur Jónsson („Indledning“ xxi og lv) taldi að þetta langa kvæði gæti ekki hafa átt heima þarna í öndverðu. Almennt sýnist það ekki í samræmi við fræðistíl Snorra að segja sögu fyrst í lausu máli og rekja síðan í löngum kvæðatilvitnunum sömu sögu (vissulega með alvarlegum efnismun eins og sjá má í Þórsdrápu).

37 Eitt vísuorð vantar og einnig í Wormsbók og Trektarbók og má því telja víst að svo hafi verið í frumriti gerðarinnar, e.t.v. vegna galla í forriti (ábending ritrýnis).

38 Hér taldi Finnur Jónsson („Indledning“ liv) sig sjá bein tengsl í orðaforða kvæðisins og sögunnar, en athugun Heimis Pálssonar („*Bók þessi heitir Edda*,” 206–209) sýnir að það er ekki hafið yfir allan vafa. – Gott dæmi og tíðnotað er orðið *arnsúgr* sem einungis er varðveitt í rituðum heimildum í kvæðinu Haustlög og frásögn SnK af brottnámi Iðunnar. Eigi að gera því skóna að Snorri (eða einhver annar sögumaður um 1200) hafi lært orðið af Þjóðólfi úr Hvini og Haustlangrarvísu hans hefði *arnsúgr* þurft að berast í munnlegri geymd ein 300 ár (10 kynslóðir?) án þess að finna sér nokkurn stað í orðforða vesturnorrænna manna þar til sögumanni Eddu datt í hug að fá það lánað og gerbreyta myndinni, því í kvæðinu segir að fjaðrakóngurinn *lagði arnsúg at oglis barni* (sem verður þá að vera Loki) (Edda

Fjögur og hálf erindi úr Ragnarsdrápu Braga gamla	<i>Edda</i> 1998, 50–51	Í beinu framhaldi af löngu tilvitnuninni úr Völsunga sögu og væntanlega sett inn samtímis henni.
Grottasöngur	<i>Edda</i> 1998, 52–57	Þann kafla sem hér um ræðir vantar í Wormsbók og verður ekkert um það sagt hvort kvæðið hefur verið í forriti þess texta.
Fjögur og hálf erindi úr Ragnarsdrápu Braga gamla	<i>Edda</i> 1998, 72–73	Kemur sem framhald frásagnarinnar um Hjaðningavíg og fjallar mest um Hildi.

Tafla 9: Yfirlit yfir langar kvæðatilvitnanir í SnK

sem þegar hafði komið fram í lausu máli. Það hefur stundum verið talið til marks um að Þórsdrápa hafi verið felld niður í DG 11 4to að þar stendur: „Eptir þessi sögu hefir ort Eilífr Guðrúnarson í Þórsdrápu“ (*Edda* 2012, 96), en það er lokleysa, því þessi setning merkir aðeins að sá eða sú sem ritar eða ritstýri viti að til sé kvæði um þetta efni. Á sama hátt segir í SnK: „Úlfr Uggason hefir kveðit eptir sögu Baldrs langt skeið í Húsdrápu“ (*Edda* 1998, 17–18, orðrétt eins í *Edda* 2012, 144, nema hvað þar er *langa hríð* í stað *langt skeið*) og ekkert dæmi er þar tekið úr kvæðinu, né heldur þegar segir um átök Loka og Heimdallar um Brisingamen: „Úlfr Uggason kvað í Húsdrápu langa stund eptir þeiri frásögu; er þess þar getit er þeir váru í

1998, 33) en í sögunni að Þjazi „flýgr eptir Loka ok dró arnsúg í flugnum“ (sama, 2). Í DG 11 4to kemur orðið ekki fyrir og má þá vel vera að orðalag sögunnar hafi rifjað kvæðið upp fyrir sögumanni SnK, en það er ekki lán úr kvæðinu í sögunni, það sýnir breytingin á sagnanotkuninni. – Oft er líka nefnt nafnorðið *sía* sem haft er um glóandi knetti sem kastað er í sögunni um viðureign Þórs og Geirrøðar og í Þórsdrápu (*Edda* 1998, 25 og 29; sbr. *Edda* 2012, 96). En þá er þetta sama nafnorð og haft er í Gylfaginningu um þá bráðnu kviku sem barst úr Muspellsheimi (*Edda* 2005, 10 og 12, *Edda* 2012 16 og 18) og varð vegna glóðarinnar nothæft til himintunglagerðar. Hafi nú sögumaður Geirrøðarþáttarins þekkt Gylfaginningu var honum *sían* því vel kunnug.

sela líkjum“ (*Edda* 1998, 19, sbr. *Eddu* 2012, 146). Enginn hefur, svo mér sé kunnugt, gert því skóna að þar hafi verið felldir niður í öllum handritum kaflar úr kvæðinu.³⁹

Námsbókareinkenni handrits

Í bók sinni um minnið bendir Mary Carruthers á að þess sjáist skýr merki í námsbókahandritum miðalda að gripið sé til markvissra aðgerða til þess að hver opna verði nemandanum minnisstæð, aðstoð við utanbókarnámið. Þetta er til dæmis gert með myndskreytingum og skrautlegum upphafsstöfum (lýsingum almennt).⁴⁰

Hið eina af handritum Snorra-Eddu sem frá upphafi virðist hafa verið skreytt lituðum upphafsstöfum og fyrirsögnum er DG 11 4to. Fyrirsögnum og upphafsstöfum bregður að vísu fyrir eða þeim er ætlað pláss í Gks 2367 4to og AM 242 fol. en þar á er ekki sama regla og yfirleitt er íburður miklu meiri í Uppsalahandritinu. Í stafréttu útgáfunni 1977 gerði Olof Thorell grein fyrir upphafsstöfum á blaðröndum, áherslumerkingunni *v*, sömuleiðis á blaðröndum, fyrirsögnum og skrautrituðum upphafsstöfum en tengdi ekki sérstaklega við inntak. Hann vakti þó athygli á að „Anfangerna förekommer rikligast i Skáldskaparmál“.⁴¹ Hér verður gerð nánari grein fyrir þessu fernu, sem allt má túlka sem ábendingar til notenda.

Samkvæmt talningu Thorells eru þess 184 dæmi í öllu handritinu að fyrsti stafur fremsta orðs í línu sé dreginn á blaðröndinni og þar með gerður ofurlítið sjálfstæðari og meira áberandi. Sérlega samræmd verður þessi notkun í Vísnastrá á undan Háttatali og reyndar er slík forstafabrukun tíð í Háttatali sjálfu án þess séð verði mikil regla á. Í DG 11 4to fyllir texti Gylfaginningar (fyrra og síðara svið) 39 síður og Skáldskaparmál 36. Forstafur á blaðrönd kemur fyrir 36 sinnum í Gylfaginningu en 71 sinni í Skáldskaparmálum og er því ljóslega talsverður tíðnimunur á, meðaltalið

39 Hér gerir ritrýnir skarplega ábendingu: „Líklegra virðist að sá sem jók kvæðunum við frumgerðina hafi ekki getað fundið Húsdrápu.“ Þetta skýrði þá einnig að dæmin úr kvæðinu sem notuð eru (röskur tugur) í Skáldskaparmálum hafa verið með í upphaflegri gerð og kvæðið því vel kunnugt þegar það vísnað kom til sögunnar.

40 Mary Carruthers, *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008 [1. útg. 1990]), 19.

41 Olof Thorell, „Inledning,“ *Snorre Sturlassons Edda: Uppsalahandskriften DG 11: II* (Uppsala: Uppsala Universitetsbibliotek – Almquist & Wiksell International, 1977), xv.

tæplega einn á síðu í Gylfaginningu en tæplega tveir í Skáldskaparmálum. Af þessum mun virðist þó varlegast að draga sem fæstar ályktanir og ekki verða t.d. séð sérstök rök fyrir notkuninni á bl. 38v, þar sem forstafur á blaðrönd kemur fyrir tíu sinnum í sonatali Hálfðanar gamla en án þess að þar blasi við nokkur regla um notkunina.

Rauðlitaðar fyrirsagnir og lýstir upphafsstafir fylgjast að í öllu handritinu. Þar eð fyrirsagnir marka jafnan kaflaskil og þar sem kaflar eru miklu styttri og kaflaskil því mun þéttari í Skáldskaparmálum en Gylfaginningu þarf ekkert að undra þótt dæmin verði tvöfalt fleiri í bragfræðinni eða 63 á móti 31 í Gylfaginningu. Sérlega skrautlegar síður í heitakaflanum (bl. 39r og 40r) hafa hugsanlega auðveldað nemum að muna heitin, en gefa samt ekki stórleg tilefni til ályktana.

Algera sérstöðu hefur hins vegar áherslumerkingin þar sem sett eru *v* á blaðrönd. Á þeim gerði Maja Bäckvall⁴² merka og gagngera athugun og sýndi m.a. að þau væru öllu fleiri í Gylfaginningu en Thorell hafði talið (hugsanlega alls 29, ekki 23) en staðfesti jafnframt að þarna er mikill munur á verkhlutum. Alls virðast varðveittar spássíumerkingar af þessu tagi vera um 175–180 og þar af a.m.k. 150 í Skáldskaparmálum.

Þótt ekki sé allt ljóst er varðar erindi þessara merkinga er hafið yfir allan vafa að í fjórða kveri handritsins, fyrsta kveri Skáldskaparmála þar sem ekki eru færri en ein 150 merki á 16 blaðsíðum, er tilgangurinn fyrst og fremst að vekja athygli notandans á vísnapörtunum sem þannig eru auðkenndir. Og sé nú notandinn nemandi liggur væntanlega að baki ábendingin: Þetta skaltu læra utanbókar!

Ekkert eitt þeirra atriða sem nú eru talin væri vafalaust talið ótvíræð sönnun eins eða annars í þróunarsögu Skáldskaparmála, en þegar þau koma öll saman sýnist óhætt að fullyrða að í Skáldskaparmálum í DG 11 4to megi sjá ljós merki þess að meðvitað sé frágangur gerður eins nemendavænn og framast má verða.⁴³ Í sömu átt bendir sú endurskoðun sem gerð var á röð heita og síðar verður vikið að.

42 Maja Bäckvall, *Skriva fel och läsa rätt? Eddiska dikter i Uppsalaeddan ur ett avsändar- och mottagarperspektiv* (Uppsala: Institutionen för nordiska språk, 2013), 67–70.

43 Maja Bäckvall (tilv. rit, 69) benti á að í því eina tilviki þar sem skilin er eftir eyða í DG 11 4to fyrir vísuhelming (bl. 28r) er engin merking á blaðröndinni og dró af þá ályktun að merkin hefðu verið sett eftir á, þ.e.a.s. eftir að vísnaðæmin voru skráð. Það gæti vitanlega verið í hina áttina: Merkin voru sett þar sem efni var til að læra vísu, ekki þar sem eyða var fyrir tilvitnun.

Kenningatal

Ekki þarf nema fljótlega athugun til að sannfærast um að gerðir Eddu eru náskyldar. Augljósast er það í kenningahluta Skáldskaparmála, þegar því er lýst hvernig kenna megi hvaðeina. Lítið sýni úr kenningum ása nægir og er hér valinn kafli þar sem engin dæmi úr kveðskap eru nefnd.

SnK Edda 1998, 19

Hvernig skal Heimdall kenna? Svá at kalla hann son níu mœðra, vörð guða, svá sem fyrr er ritat, eða hvíta Ás, Loka dólgr, mensækir Freyju. Heimdalar hofuð heitir sverð; svá er sagt at hann var lostinn manns hofði í gognum. Um hann er kveðit í Heimdallargaldri, ok er síðan kallat hofuð mjötuðr Heimdalar; sverð heitir manns mjötuðr. Heimdallr er eigandi Gulltopps. Hann er ok tilsækir Vágaskers ok Singasteins; þá deildi hann við Loka um Brisingamen. Hann heitir ok Vindlér. Úlfr Uggason kvað í Húsdrápu langa stund eptir þeir frásögu; er þess ok getit er þeir váru í sela líkjum; ok sonr Óðins.

Hvernig skal kenna Tý? Svá at kalla hann einhenda Ás ok úlfs fóstra, víga guð, son Óðins.

Hvernig skal kenna Braga? Svá at kalla hann Iðunnar ver, frumsmið bragar ok hinn síðskeggja Ás, af hans nafni er sá

SnU Edda 2012, 146 og 148

Frá kenningu Heimdalls⁴⁴

Hvernveg skal kenna Heimdall? Svá at kalla hann son níu mæðra eða vörð goða, sem fyrr er sagt, eða hvíta ás; mensæki Freyju, um þat er kveðit í Heimdallargaldri, ok er síðan kallat hofuð mjötuðr Heimdallar. Sverðit heitir manns mjötuðr. Heimdallr er eigandi Gulltopps, hann er tilsækir Vágaskers ok Singasteins, þá er hann deildi til Brisingamens við Loka. Hann heitir ok Vindgler. Úlfr Uggason kvað í Húsdrápu langa stund eptir þessi frásögn ok er þess þar getit at þeir voru í sela líki. Hann er ok son Óðins.

Frá kenningu Týs ok Braga

Hverninn skal kenna Tý? Svá at kalla hann hinn einhenda ás ok úlfs fóstra, vígagoð, son Óðins.

Hvernig skal kenna Braga? Svá at kalla hann ver Iðunnar, frumsmið bragar ok enn síðskeggja ás, ok af hans nafni er

44 Fyrirsagnir sem hér og annars staðar í greininni eru feitlettraðar eru rauðlitar í handritinu.

kallaðr skeggbragi er mikit skegg hefir,
ok sonr Óðins.

sá kallaðr skeggbragi er mikit skegg
hefir. Son Óðins.

Hvernig skal kenna Viðar? Hann má
kalla hinn þogla Ás, eiganda járnskós,
dólg ok bana Fenrisúlfs, hefni-Ás
goðanna, byggvi-Ás fõðurtopta ok son
Óðins, bróður Ásanna.

Hvernig skal kenna Vála? Svá at kalla
hann son Óðins ok Rindar, stjúp
Friggjar, bróður Ásanna, hefni-Ás
Baldrs, dólg Haðar ok bana hans,
byggvanda fõðurtopta.

Hvernig skal kenna Hõð? Svá at kalla
hinn blinda Ás, Baldrs bana, skjótanda
mistilteins, son Óðins, Heljar sinna,
Vála dólg.

Hvernig skal kenna Ull? Svá at kalla
hann son Sifjar, stjúp Þórs, ǫndur-Ás,
boga Ás, Veiði-Ás, skjaldar Ás.

Frá kenningu Viðars ok Vála

Hversu skal kenna Viðar? Svá at kalla
hann inn þogla ás, eiganda járnskós,
dólg ok bana Fenrisúlfs, hefniás
guðanna, byggíás fõðurtoppa ok son
Óðins, bróður ásanna.

Hvernig skal kenna Vála? Svá at kalla
hann son Óðins ok Rindar, stjúpson
Friggjar, bróður ásanna, hefniás (Óð-
ins) ok Baldrs ok dólg Haðar ok bana
hans, byggjanda fõðurtúna.

Kendr Hõðr ok Ullr

Hvernveg skal kenna Hõð? Svá at kalla
hann blinda ás Baldrs bana, skjótanda
mistilteins, son Óðins, Heljar sinna,
vana dólg.

Hvernig skal kenna Ull? Svá at kalla
son Sifjar, stjúpson Þórs, ǫndurás,
bogaás, veiðiás, skjaldarás.

Tafla 10: Dæmi úr kenningatali

Það litla sem hér ber á milli væri auðskýrt sem mislestur eða misritun (Vindlér : Vindgler) eða þá túlkun skrifara (byggvanda fõðurtopta : byggjanda fõðurtúna).

Fyrsti hlutinn af Skáldskaparmálum er einmitt kenningatal af því tagi sem hér var sýnt, þar sem fyrst fer listi yfir kenningar og aðferðir við þær, en síðan er fyllt í með dæmum úr kveðskap, oftast vísuhelmingum. Einnig þar fylgjast gerðirnar að miklu leyti að, vitna í sömu vísur sömu höfunda. Þó er SnK tilvitnanaglaðari en SnU. Í útgáfunni 2012 af Uppsalaeddu voru tölusett dæmi í Skáldskaparmálum alls 264 en í útgáfu Anthony Faulkes (1998) af Konungsbókargerð eru að þulum frátöldum tölusett 411 dæmi.

Mestu munar um hinar löngu kvæðatilvitnanir í SnK úr Haustlöng (7 og 13 erindi), Þórsdrápu (19 erindi), Ragnarsdrápu (4½ erindi tvisvar), Grottasöng (24 erindi), alls 72 vísur og vísupartar, en stök dæmi eru einnig allnokkru fleiri í þeirri gerð (ríflega 70).⁴⁵ Ef skoðuð eru þau dæmi sem umfram eru í SnK sést þó að þar eru aðeins nefnd fjögur skáld sem ekki er getið í Uppsalaþókergerð, Kolli, Steinarr, Bölverkur og Brennu-Njáll.⁴⁶

Ekki leikur neinn vafi á að listarnir, svörin við spurningunni „hversu skal kenna“ eru frá upphafi sjálfstætt námsefni en vísnaðæmin líklega sett inn til staðfestingar og skýringar. Má það reyndar vel hafa verið eitt af merkjum verkum Snorra við samsetningu efnisins að koma skipulagi á dæmin. Það skipulag er greinilega best fyrst, t.d. má heita að dæmin um kenningar Þórs séu í nákvæmlega sömu röð og kenningar hans í listanum.

Það sem á milli ber gerðanna annars staðar er á hinn bóginn að sumu leyti stórt í sniðum en sýnist þó flestallt auðskýrt. Verður vikið að því síðar.

Heitatal

Í inngangi að útgáfu sinni á Skáldskaparmálum sagði Anthony Faulkes:

It is clear that the Prose Edda, and *Skáldskaparmál* in particular, was in a continual process of revision and expansion, and it is likely that this process began with Snorri himself, so that some redactions, such as that in U and maybe those in A and B, could be based on drafts he made himself (or had someone make).⁴⁷

Hér skal ekkert um það sagt hvort líklegt sé að forrit DG 11 4to hafi borið merki endurskoðunar frá Snorra sjálfum, en tekið heils hugar undir hitt, að einkanlega hefur kennslubókarhluti Eddu verið í stöðugri endursköpun.

45 Fjörutíu og fimm dæmanna eru úr heitatali jarðar og sjávar, en þeir kaflar hafa (af van-gáningi?) fallið niður í SnU.

46 Líklega eru þeir Kolli (prúði) og Bölverkur (Arnórsson) þeir sömu og nefndir eru í Skáldatali. En vísuhelmingur sem eignaður er Kolla í SnK er talinn eftir Bøðvar balta í SnU.

47 Anthony Faulkes, „Introduction,“ Snorri Sturluson: *Edda: Skáldskaparmál* (London: Viking Society for Northern Research, 1998), xlviii. – A er handritið AM 748 I b 4to, B er AM 757 a 4to og U er DG 11 4to.

Þessa sjást mjög skýr merki ef borin er saman röð heita í SnK og SnU, en um kenningaröð eru gerðirnar mjög á einu máli og hvorri tveggja lýkur á kenningum um Krist og síðan fylgir dálítil rispa um jarðneska konunga og smærri höfðingja (*Edda* 1998, 78–83; *Edda* 2012 194–202).

Í kjölfarið kemur svo heitatal í báðum gerðum. Hugtakanotkun er að vísu dálítið á reiki, því það sem í SnK heitir „ókend setning skáldskapar“ verður „kend setning skáldskapar“ í SnU. Það er þó nokkuð ljóslega ritvilla því á báðum stöðum er verið að huga að skáldlegum orðaforða, því sem núorðið eru kölluð heiti. Orðasöfn og skilgreiningar eru í öllum meginatriðum (og flestum smáatriðum) hin sömu í báðum gerðum, en röð heitaflökkanna ekki.

Bæði Guðrún Nordal⁴⁸ og Heimir Pálsson⁴⁹ hafa sýnt í töfluformi mismunandi röð heita í SnK og SnU. Hér verður einungis fjallað um það sem mestu máli skiptir til að varpa ljósi á ritstjórnina í DG 11 4to.

Í SnK verður röðin þessi:

Skáld/Skáldskapur → *goð* → *heimsmýndin* (himinn, sól, tungl, jörð) → *spendýr* (úlfur, björn, hjörtur, hestur, uxi, (ormar), naut, sauður, svín) → *loft og veður* → *fuglar* (hrafn, örn) → *heiti sjávar* → *heiti elds* → *nöfn stundanna* → *nöfn manna* → *Hálfðanarsynir* (fyrra og síðara yngi) → *skáld* (og fleiri heiti manna) → *heiti manns* (viðurkenningar, sannkenningar) → *heiti konu* → *líkamshlutar* (höfuð, munnur, hjarta, (hugur), hönd, fótur) → *mál* → *orrusta* → *vit* → *ofljóst*

Í SnU verður röðin hins vegar þessi:

Skáld/Skáldskapur → *goð* → *himinn*⁵⁰ → *stundir* → *sól og tungl* → *Hálfðanarsynir* (fyrra og síðara yngi) → *skáld* (og fleiri heiti manna) → *fornöfn* → *hæverskra manna nöfn* → *viðurkenningar* → *sannkenning* → *kvenna nöfn* → *höfuðið* → *munnur* → *nýgervingar* → *hönd* → *fótur* → *mál* og *vit* → *vargur* → *björn* → *hjörtur* og *hestur* → *ormar* → *hrafn* og *örn* → *eldur* → *orrusta*

48 Guðrún Nordal, *Tools of Literacy: The Role of Skaldic Verse in Icelandic textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries* (Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2001), 216–221.

49 „Bók þessi heitir *Edda*“, 264–266.

50 Ranglega nöfn *heiminsins* í fyrirsögn og meginmáli.

Oftast eru textar gerðanna svo líkir að vel má hugsa sér sama eða mjög áþekkt forrit, en stundum hefur Konungsbókargerð talsverðu við að bæta eins og þetta dæmi sýnir:

SnK Edda 1998, 105–106

Skáld heita greppar ok rétt er í skáldskap at kenna svá hvern mann ef vill. Rekkar váru kallaðir þeir menn er fylgðu Hálfí konungi ok af þeira nafni eru rekkar kallaðir hermenn ok er rétt at kenna svá alla menn. Lofðar heita ok menn í skáldskap sem fyrr er ritat, Skatnar váru þeir menn kallaðir er fylgðu þeim konungi er Skati mildi var kallaðr. Af hans nafni er skati kallaðr hverr er mildr er. Bragnar heita þeir er fylgðu Braga konungi inum gamla. Virðar heita þeir menn er meta mál manna. Fyrðar ok firar ok verar heita landvarnarmenn. Víkingar ok flotnar, þat er skipa herr. Beimar: svá hétu þeir er fylgðu Beimuna konungi. Gumnar eða gumar heita flokkstjórar svá sem gumi er kallaðr í brúðfqr. Gotnar eru kallaðir af heiti konungs þess er Goti er nefndr er Gotland er við kent. Hann var kallaðr af nafni Óðins ok dregit af Gauts nafni, þvíat Gautland eða Gotland var kallat af nafni Óðins, en Svíþjóð af nafni Sviðurs – þat er ok heiti Óðins. Í þann tíma var kallat alt meginland þat er hann átti Reiðgotaland, en eyjar allar Eygotaland. Þat er nú kallat Danaveldi ok Svíaveldi. Drengir heita ungir menn búlausir meðan þeir afla sér fjár eða orðstír, þeir fardrengir er milli landa fara, þeir kon-

SnU (Edda 2012, 214 og 216)

Skáld heita greppar ok er rétt í skáldskap at kenna svá hvern mann er vill. Rekkar voru kallaðir þeir menn er fylgðu Hálfí konungi. Af þeirra nafni eru rekkar kallaðir hermenn, ok er rétt at kenna svá alla menn. Lofðar heita þeir menn í skáldskap. Skatnar heita þeir menn er fylgðu Skata konungi ok af hans nafni er hverr skati kallaðr er mildr er. Bragnar hétu þeir menn er fylgðu Braga konungi inum gamla. Virðar heita þeir menn er meta mál manna, fyrðar ok firar. Verar heita landvarnarmenn. Víkingar ok flotnar, þat eru skipaherr. Beimar hétu þeir menn er fylgðu Beima konungi. Gumnar ok gumar heita fólkstjórar, sem gumi heitir í brúðfqr. Gotnar hétu þeir menn er fylgðu Gota konungi, er Gotland er við kent. Hann heitir af nafni Óðins ok dregit af Gauts nafni. Þeir heita drengir er millum landa fara, þeir konungsdrengir er þeim þjóna eða ríkum mǫnnum. Þeir heita vaskir menn er batnandi eru. Seggir heita ok kníar. Liðar, þat eru fylgdarmenn.

ungs drengir er hofðingjum þjóna, þeir
ok drengir er þjóna ríkum monnum
eða bændum. Drengir heita vaskir
menn ok batnandi.

Seggir eru kallaðir ok kníar ok liðar,
þat eru fylgðarmenn, Þegnar ok hólðar
(ok hólða), svá eru búendr kallaðir.

Ljónar heita þeir menn er ganga um
sættir manna.

Þeir menn eru er svá eru kallaðir:
kappar, kenpur, garpar, snillingar,
hrestimenn, harðmenni, afarmenni,
hetjur.

Þessi heiti standa hér í mót at kalla
mann blauðan, veykan, þjarfan, þirf-
ing, blotamann, skauð, kreyju, skráð,
vák, vá, leyra, sleyma, teyða, dugga,
dási, dirokkr, dusilmenni, olmusa,
auvirð, vílmoggr.

Qrr maðr heitir mildingr, mæringr,
skati, þjóðskati, gullskati, mannbaldr,
sælingr, sælkeri, auðkýfingr, ríkmenni,
hofðingi.

Hér í mót er svá kallat: hnøggvingr,
gløggvingr, mælingr, vesalingr,
féniðingr, gjøflati.

Heitir spekingr ráðvaldr, heitir ok
óvittr maðr fifl, afglapi, gassi, ginn-
ingr, gaurr, glópr, snápr, fóli, ærr, óðr,
galinn.

Tafla 11: Dæmi úr heitatali

Þegnar hólða, svá heita bændr. Ljónar
heitir þeir er um sættir ganga.

Hér segir fornöfn

Kappar heita ok kempur, garpar,
snillingar, hrestimenn, afarmenn,
harðmenni, hetjur. – Þessi standa þar
í móti: At kalla mann blauðan, þirfing,
blótamann, skauð eða skræfu, vák,
vámenn, ljóska, sleyma, dási, drokr,
dusilmenni.

Hæverskra manna nöfn

Qrr maðr heitir mildingr, mæringr,
skati, þjóðskati, gullskiptir, mannbaldr,
auðkýfingr, sælkeri. Sinkr heitir maðr
ok er svá kallat: Hnøgggr, gløgggr, mæl-
ingr, vesalingr, gjøflati.

Spekingr, ráðvaldr, snyrtimaðr, ofláti,
glæsimaðr. –

Meginmunur gerðanna liggur greinilega í endurröðun efnis í SnU og réttilega benti Guðrún Nordal á:

The order is reversed, from the point of view of subject matter in the two manuscripts, *A* [Gks 2367 4to] and *U*. *U* starts at the top of the heavens and moves downward: heaven – king – man – animals – fire – *ragnarökkr*; whereas *A* starts at the bottom and moves upwards, concluding with man at the very end, in the same way as all the manuscripts except *U*.⁵¹

Þar sem DG 11 4to er eina handrit sem vitnar um þessa röð liggur beint við að gera ráð fyrir að þetta sé breyting sem annað hvort er gerð í því handriti eða forriti þess. Hún heyrir því til SnU-gerðinni. En þar með er ekki öll sagan sögð.

Í bók sinni um Uppsalahandritið DG 11 4to benti Lasse Mårtensson á að eðlilegt væri að líta á kaflann frá því er hefst frásögn um Hálfðanarsyni til loka eldsheitanna sem afmarkaðan hluta Skáldskaparmála.⁵² Í handritinu eru þetta blöðin frá 38r til 41r, átta síður og allar innan sama kvers, hins fimmta í handritinu.

Það er laukrétt sem Lasse Mårtensson vakti athygli á: Hálf síða auð, 37v, getur ekki bent til annars en mikilvægra skila í verkinu. Áður hefur það gerst við lok Gylfaginningar á bl. 22v og á bl. 26r, þegar lýkur lögsögu-mannatali, og á þeim stöðum hefur autt skinn síðar verið notað fyrir krot og myndir, þótt varla jafnist á við heilsíðumyndina af Ganglera og goðaþrenningunni á bl. 26v eða þá ágætu riddarateikningu sem fundinn er staður á 37v og skapgott ungmenni hefur krotað við: *Hér ríðr maðr, Jón mágr!*⁵³

Svo sem til að leggja áherslu á kaflaskilin hefst bl. 38r með stórum og fagurlega dregnum upphafsstaf. Eins og áður er sagt fylgja þeir næstum

51 Guðrún Nordal, *Tools of Literacy*, 231.

52 Mårtensson, *Skrivaren och förlagan*, 46–47.

53 Um þessa mynd og aðrar eyðufyllingar hefur Aðalheiður Guðmundsdóttir fjallað í „The Dancers of De la Gardie 11,“ *Medieval Studies* 74 (2012): 307–330. Það er mat manna að teikningarnar séu ekki miklu yngri en textaskrifin og án þess nokkur rök séu til að halda að þær séu gerðar notendum til hagræðis er varla nokkur vafi á að þær hafa hjálpað verulega til við að gera síður minnisstæðar. Til dæmis mætti nemandi vel hafa séð í riddaranum á bl. 27v mjög nýtilega staðalmynd fyrir alla Hálfðanarsynina sem talað var um á hægri síðunni í sömu opnu.

alltaf fyrirsögnum í handritinu, en svo er ekki hér: Það er engin fyrirsögn.⁵⁴

Líklega er fyrirsagnarskorturinn á bl. 38r og hugsanlega 39r staðfesting þess að það er skrifari DG 11 4to sem hér endurraðar efni. Því hann virðist ekki skapa fyrirsagnir sjálfur. Þannig verða merkileg töl skálda, ættmenna Sturlunga og lögsögumanna á bl. 23r og 25v að sæta því að vera fyrirsagnalaus og sama gildir um Aðra málfræðiritgerðina á bl. 45v og vísaskrá Háttatals á bl. 48r en allt er það eins og áður var getið greinilega komið úr annarri átt en hinir efnishlutar handritsins.

Það sem út af stendur

Nú væri þægilegt ef það nægði til skýringar á mismun gerðanna að forrit DG 11 4to hafi verið torlesið í upphafi Skáldskaparmála og að í frumrit SnK hefði verið aukið ýmsu smálegu sem ekki hefði komið með í frumrit SnU en að flestu hefðu hins vegar frumritin verið samhljóða.

En þrátt fyrir góða fylgni virðist nokkuð ljóst að textinn í DG 11 4to er ekki einungis skrifaður eftir samhljóða forriti og notað hefur verið í SnK-gerðinni. Að minnsta kosti á einum stað hefur verið leitað til annarrar heimildar í DG 11 4to en í SnK-gerðinni og á einum stað sýnist texti hafa lifað af allar breytingar frá fyrstu tíð í SnU-gerðinni.

Fyrri dæmið er þess eðlis að óhætt virðist að fullyrða að forrit DG 11 4to hafi annað hvort verið lagað eftir því sem orðið hefur meginregla í kennigatali eða þá að breyting hefur verið gerð í frumriti SnK-gerðarinnar.

Strax á eftir sögunni um skáldamjöldinn hefst í báðum gerðum sérkennileg skáldskaparumræða og er sama á hvora gerðina er horft: Byrjunarörðugleikarnir í skilgreiningum og hugtakanotkun eru augljósir. Hugsanlega má draga af þeim einhverjar ályktanir um kennsluna eða tilsögnina á bókarlausu stiginu. Ungmenni hafa lært af eigin tilraunum og

54 Reyndar er það svo að einu dæmin sem fundin verða í Skáldskaparmálum um rauðan upphafsstaf án fyrirsagnar eru á þessari síðu og á bl. 39r þar sem vantar fyrirsögn í fyrstu línu, 22. línu og 25. línu. Annars fylgir fyrirsögn öllum upphafsstöfum (eða öfugt, upphafsstafir fyrirsögnum) í öllum dæmum í Skáldskaparmálum nema á bl. 31r, þar sem rauðlitu fyrirsögnunum *vetrinn* og *kent sumar* sem báðar standa í miðri línu fylgir enginn upphafsstafur, og sama er að segja á bl. 38r þar sem rauðlitaða fyrirsögnin *capitulum* stendur í 24. línu án upphafsstafs og á bl. 41r þar sem *kendr björn* og *frá bestum* standa í miðri þriðju og þrettándu línu. Fleiri eru þau dæmi ekki.

annarra kveðskap miklu fremur en af reglum eða hugtakakennslu. Kunnad þar með meira í skáldlegri málbeitingu en skáldskaparfræðum.

SnK Edda 1998, 5

Þá mælir Ægir: Hversu á marga lund breytið þér orðtökum skáldskapar, eða hversu mörg eru kyn skáldskaparins?

Þá mælir Bragi: Tvenn eru kyn þau er greina skáldskap allan.

Ægir spyr: Hver tvenn?

Bragi segir: Mál ok hættir.

Hvert máltak er haft til skáldskapar?

Þrenn er grein skáldskaparmáls.

Hver?

Svá: at nefna hvern hlut sem heitir; qnnur grein er sú er heitir fornqfn; in þriðja málsgrein er kolluð er kenning, ok er sú grein svá sett at vér kollum Óðin eða Þór eða Tý eða einnhvern af Ásum eða álfum, at hverr þeira er ek nefni til, þá tek ek með heiti af eign annars Ássins eða get ek hans verka nokkvorra. Þá eignask hann nafnit en eigi hinn er nefndr var, svá sem vér kollum Sigtý eða Hangatý eða Farmatý, þat er þá Óðins heiti, ok kollum vér þat kent heiti. Svá at kalla Reiðartý.

Tafla 12: Um heiti og kenningar

Ef gert væri ráð fyrir að texti Gks 2367 4to sé sem næst samhljóða því sem verið hefur í forriti DG 11 4to sýnist túlkun skrifarans hafa verið sérkennileg. Hann hefur að vísu náð tókum á hugtökunum *mál* og *háttir* en einfaldar „þrenna grein skáldskaparmáls“ yfir í *kent* og *ókent* (sem væntanlega svarar til þess sem síðar er kallað *kenningar* og *heiti*). En þegar kemur að því að Bragi útlisti kenningar (og skal tekið fram að hér fylgjast

SnU Edda 2012, 90

Hér segir hversu skilja skal skáldskap

Þá mælti Ægir:

Hve mörg eru kyn skáldskaparins?

Bragi segir: Tvenn: Mál ok háttir.

Ægir spyr: Hvat heitir mál skáldskaparins?

Bragi segir: Tvent kent ok ókent.

Ægir segir: Hvat er kent?

Bragi segir: At taka heiti af verkum manns eða annarra hluta eða af því er hann þolir qðrum eða af ætt nokkurri.

Ægir segir: Hver dæmi eru til þess?

Bragi segir: At kalla Óðin fqður Þórs, Baldrs eða Bezlu eða annarra barna sinna, eða ver Friggjar, Jarðar, Gunnlaðar, Rindar, eða eiganda Valhallar eða stýranda guðanna, Ásgarðs eða Hliðskjálfar, Sleipnis eða geirsins, óskmeyja, einherja, sigrs, valfalls.

Gervandi himins ok jarðar, sólar. Kalla hann aldinn Gaut, hapta guð, hanga guð, farma guð, Sigtýr

R, T og W ágætlega að) velur DG 11 4to allt aðra leið en hin handritin. Þannig tekst að sneiða hjá hæginni skilgreiningu „ok er sú grein svá sett at vér kǫllum Óðin eða Þór eða Tý eða einnhvern af Ásum eða álfum, at hverr þeira er ek nefni til, þá tek ek með heiti af eign annars.“

Þar er fyrst til að taka að þessi lýsing SnK á kenningasmíðinni stenst ekki, *geirs Þórr er ekki Óðinskenning eða *hamars Baldr Þórskenning! Hins vegar er sama hugmynd endurtekin í SnK: „Svá má kenna allar ásynjur at nefna annarrar nafni ok kenna við eign eða verk sín eða ættir“ (*Edda* 1998, 30) og litlu síðar: „Ásu er svá rétt at kenna at kalla einnhvern annars nafni ok kenna við verk sín eða ættir“ (bls. 33) og í SnU kemur hún fram þar sem segir „Svá skal kenna aðrar ásynjur ok nefna annarrar nafni ok kenna við eign eða verk sín eða ættir“ (*Edda* 2012, 148). – Í kveðskap virðist naumast vera unnt að nota nokkur ásaheiti með þessum hætti nema Tý í Óðinskenningum (Farmatýr, Sigtýr). Röklega séð væri vel hægt að smíða aðferðina, og e.t.v. er orðalag Eddu til marks um að á einhverju stigi hafi menn hugsað sem svo að víst væri þetta mögulegt.

En listi SnU um Óðinskenningar er líka stórmerkur. Fyrst hann skýtur upp kollinum í DG 11 4to á Öðru sviði Gylfaginningar þá hefur hann væntanlega staðið í forritinu fremst í Skáldskaparmálum, á undan dæmunum um Óðinskenningar. Hann er alveg í samræmi og samhljóðan við kenningalista annarra ása, hefst á fjölskyldumálum og lýkur með ábendingum um verk goðsins. En í frumriti SnK hefur listinn af einhverjum ástæðum ekki staðið, og ýmislegt bendir til að þarna hafi orðalag þeirrar gerðar verið orðið dálítið einkennilegt.

Mismun gerðanna sýnist meðal annars mega skýra svo að hér hafi forrit DG 11 4to verið mjög illa lest og ritari hafi haft aðrar og þá fornlegar heimildir um Óðinskenningar, sem þá aftur hafa af einhverjum ástæðum ekki komist með í SnK-gerðina.⁵⁵

Að lokum skal hér horft til textastyttinga í DG 11 4to sem ekki eiga sér neina samsvörun í Skáldskaparmálum en hins vegar í Gylfaginningu í

55 Vitanlega má velta fyrir sér hvort það hafi verið svo vel kristinn dánumaður sem ritstýrði frumriti SnK að hann hafi ekki viljað gera Óðni sérlega hátt undir höfði og því fellt listann niður. Það verður þó veik kenning ef til þess er horft að haldið er til haga 25 vísnaðæmum um Óðinskenningar í SnK, einmitt þar sem kenningalistanum ætti að ljúka (*Edda* 1998, 7–11).

sama handriti.⁵⁶ Í heitatali Skáldskaparmála kemur fyrir vísa sem eignuð er Þjóðólfi Arnórssyni og er í eitt af fáum skiptum sem vitnað er í heila vísu dróttkveðna, ekki helming. Það er þó ekki alveg hafið yfir vafa og útgefendur hafa haft dálitla tilhneigingu til að taka fullt mark á AM 748 I b 4to sem skiptir vísunni í tvennt með orðunum „Svo kvað hann enn“ og AM 748 II 4to þar sem skrifað er ofan línu á undan fimmta vísuorði „Ok enn“. Í SnK og SnU má lesa:

SnK, Edda 1998, 90–91

Tveir eru fuglar þeir er eigi þarf at
kenna annan veg en kalla blóð eða
hræ drykk þeira eða verð, þat er hrafn
ok qrn. Alla aðra fugla karlkenda má
kenna við blóð eða hræ ok er þat þá
nafn qrn eða hrafn, sem Þjóðólfr kvað:

Blóðorra lætr barri
bragningr ara fagna,
Gauts berr sigð á sveita
svans qrð konungr Hq̄rða.
Geirs oddum lætr greddir
grunn hvert stika sunnar
hirð þat er hann skal varða
hrægamms ara sævar.

SnU, Edda 2012, 228

Tveir eru fuglar þeir er eigi þarf annan
veg at kenna en kalla blóð eða hræ
þeirra. Þat er hrafn eða qrn. Alla aðra
fugla karlkenda má kenna við blóð.
Sem Þjóðólfr kvað:

Blóðorra lætr barri.
bragningr ara fagna.
Gauts berr sík á sveita
svans verð konungr Hq̄rða.
Geirsoddum lætr grœðir
g. h. st'.
h. þ.er h'. s. v.
hrægamms ara s.

Tafla 13: Vísa eða vísur úr Sexstefju

Þessi vísa eða tveir vísuhelmingar eru einungis varðveittir í *Eddu* og það er mat útgefenda að þeir séu úr kvæðinu Sexstefju, sem Þjóðólfr Arnórsson orti til heiðurs Haralds konungi harðráða og fjallaði um ævi hans frá falli Ólafs helga að Stiklarstað (1030) til falls Haralds sjálfs við Stafnfurðubryggju (1066). Alls hafa útgefendur talið sig með nokkurri vissu geta merkt að ríflega þrjátíu vísur eða vísupartar séu varðveittir úr kvæðinu, og einungis einu sinni (þá í Heimskringlutexta í Huldu og Hrokkinskinnu) er nefnt *stef* en þá aðeins eitt, og heitið *Sexstefja* skýrist

56 Um þessar styttingar fjölluðu þeir Lasse Mårtensson og Heimir Pálsson í „Anmárkningsvænda suspensioner“ árið 2008 og þar benti Heimir Pálsson (151–152) á sömu skýringu á styttingunum í vísu Þjóðólfs og hér eru raktar.

ekki af því.⁵⁷ Helst er að skilja á sumum útgefendum að þeir telji að stefið hafi reyndar aðeins verið eitt en notað sex sinnum. Whaley segir:

Lines 5-8 appear to be a stef ‘refrain’, in fact the only surviving one from this poem, and the definite form stefit ‘the refrain’ in H-Hr’s context to st. 11/5-8 is striking given the reference to six refrains in the poem’s title. The placing of the stef is problematic. By definition it would have appeared more than once in the poem, but where, and whether as the second half of an eight-l. st. or a freestanding helmingr, is unclear, and the prose sources do not agree, citing it variously as a second helmingr to st. 11/1-4 (the arrangement adopted in this edn), as a second helmingr to st. 21/5-8 and as a freestanding citation after st. 20.⁵⁸

Textinn sem þarna ræðir um er þessi (og hér er fylgt merkjasetningu Whaleys):

Lýtr folkstara feiti
(fátt es til, nema játta
þat, sem þá vill gotnum)
þjóð ǫll (konungr þjóða).

og er ekkert við því að segja þótt engin heimild nefni stef nema Hulda og Hrokkinskinna. Heiti kvæðisins hefur hins vegar allt að einu verið skilið svo að stefin hafi verið sex.⁵⁹ Hér verður sú gáta hreint ekki ráðin, en bent skal á að síðari helmingur vísanna sem til er vitnað hér að framan er ekki lakari stefstexti en hver annar.

Styttingarnar í DG 11 4to eru þess eðlis að engin leið er að hugsa sér að þær séu gerðar út frá þeim texta sem staðið hefði í forriti af húsi og kynþætti SnK, því hvernig sem velt er styttingunum g. h. st’./h. þ.er h’. s. v. virðist óhugsandi að nokkur skrifari hefði búið þær til eftir textanum sem í SnK stendur og er vandséð hvernig er unnt að fá í þær nokkurt vit nema

57 Nýjasta útgáfa með skýringum er Þjóðólfr Arnórsson, Sexstefja, útg. Diana Whaley, *Poetry from the Kings’ Sagas 2: Part 1*, ritstj. Kari Ellen Gade, *Skaldic poetry of the Scandinavian Middle Ages 2* (Turnhout: Brepols, 2009), 108–147.

58 Sama rit, 110.

59 Sjá t.d. Jón Helgason „Norges og Islands digtning“, *Litteraturhistorie B: Norge og Island*, ritstj. Sigurður Nordal. *Nordisk Kultur 8:B*. (Stockholm: Bonnier), 110.

textinn hafi verið skrifaður fullum stöfum skömmu áður – og þá myndi væntanlega skýrast síðasta s-ið. Ef vísuorðin um landvarnarkonunginn eru stef sem endurtekið hefur verið í kvæðinu var eðlilegt að stytta textann þegar hann kom fyrir í annað sinn eða síðar. Hann hafði þá verið skrifaður áður og það var forsenda styttinga.⁶⁰ Liggur beinast við að álykta að í frumgerð Eddu hafi verið farið eftir skrifuðum texta Sexstefju þar sem eitt stefið hefur verið því sem næst „Geirs oddum lætr greddir / grunn hvert stika sunnar / hirð þat er hann skal varða / hrægammis ara sævar.

Að lokum

Þótt engin ástæða sé til að efa að Skáldskaparmál eins og þau hafa borist til okkar komi úr ritmiðju Snorra Sturlusonar er ekki heldur neinn vafi á að þau birta okkur einkanlega sama námsefni og haft hefur verið fyrir skáldefnum um langan aldur, þótt það hafi líklega hér fengið fyrstu ritmálsgerð sína.

Það sem hér að framan hefur verið til umræðu um muninn í *Skáldskaparmálum Eddugerðanna* má draga saman sem hér segir:

Skáldskaparmál eru sá hluti Snorra-Eddu sem ljóslegast er námsbókarefni, en gerðirnar tvær lýsa ólíkum stefnum í kennslubókargerð og handritið DG 11 4to hefur frá og með fjórða kveri verið sjálfstæð kennslubók, líklega einkanlega ætluð nemendum. Við lok Skáldskaparmála hefur verið haldið áfram með „Aðra málfræðiritgerðina“ og hluta Háttatals auk bragfræðiathugagreina og hefur væntanlega allt verið talinn þarfur fróðleikur skáldefnum.

Báðar gerðir Skáldskaparmála, SnK og SnU, má hiklaust rekja frá sömu frumgerð sem leitt hafi af sér tvær ættkvíslir sem hér eru kallaðar erkigerðir SnK og SnU.

⁶⁰ Textinn um blóðorrana á sér nokkuð sjálfstæða varðveislusögu. Hann stendur sem sérstakur kafli, þó án fyrirsagnar, í heitatalinu í *Eddu*. Bæði í SnK og SnU fara á eftir sérstakir kaflar annars vegar um erni, hins vegar um hrafna. Inngangsorðin um fuglana tvo eru sérstæð, en koma þó næstum alveg orðrétt eins bæði í AM 748 I 4to og II 4to og AM 757 4to. Þetta kynni að gefa vísbendingu um að fróðleikurinn um hræfuglana hafi lifað sjálfstæðara lífi en algengt var í heitatalinu. Væri hann alþekktur má vitanlega hugsa sér að í uppkasti hafi hann verið skammstafaður til minnis, en þegar skammstafanirnar voru endurteknar fyrir misgáning urðu þær smám saman óskiljanlegar. Þarna vantar þó allar hliðstæður eftir því sem best verður séð.

Í erkigerð SnK hafa lausamálssögur og bálkar úr kvæðum verið dreifðir um það efni sem eðlilegt var að ætlast til að skáldnemar lærðu utanbókar, kenninga- og heitalista auk dæmasafns. Í ritstjórn SnU hefur því sagnaefni verið fundinn staður annars vegar framan við Skáldskaparmál, á Öðru sviði Gylfaginningar, eða að lokum heitakafla. Þar með var þjappað saman því efni sem til utanbókarnáms var ætlað. Þetta var meðvituð ritstjórn, ætluð til þess að gera námsefnið nemendavænna, ef svo mætti segja. Sami vilji birtist í frágangi handritsins með fyrirsögnum, skreyttum upphafsstöfum og ábendingarmerkjum á blaðrönd.

Í DG 11 4to hefur verið safnað saman efni sem komið gæti að notum við nám skáldefna, sögulegum fróðleik í Skáldatali, málvísifræðum í Annarri málfræðiritgerðinni.

Langar kvæðatilvitnanir í SnK gætu vissulega hafa verið felldar niður þegar til varð erkigerð SnU, en hitt virðist þó miklu sennilegra að þeim hafi verið aukið inn í erkigerð SnKu.

Í forriti DG 11 4to, hefur lausamál Skáldskaparmála verið næstum alveg samhljóða því sem sjá má í Gks 2367 4to að því fráteknu að allangar viðbætur hafa komið inn í erkigerð SnK, bæði af sama sagnastofni og Trójumannasaga og Völsungasaga.

Þess má finna dæmi, þótt ekki hafi verið tíunduð hér, að aukið hafi verið kveðskapardæmum í SnK-gerð eða felld niður í SnU, en þau tilvik eru fá og auka litlu við þekkingu okkar á verkinu.

Í dæmi úr Sexstefju Þjóðólfs Arnórssonar í DG 11 4to koma fyrir styttingar sem ekki verða með nokkru móti skýrðar hafi verið farið eftir þeim texta sem fundinn verður í SnK-gerðinni. Eina skýringin sem að sinni verður séð er að styttingarnar hafi verið í frumgerð en textinn lagfærður í frumriti SnK-gerðar. Þar hefur þá á sínum tíma verið farið eftir skrifaðri gerð Sexstefju.

Þetta væri þá glögg vísbending um að textinn í DG 11 4to byggi á fyrstu gerð og hafi orðið til sjálfstæð erkigerð SnU. Hugsanlega mætti þar finna skýringu á að í DG 11 4to virðist fylgja markmiðslýsingunni (*Edda* 2012, 90) leifar af kenningalista Óðins, sem ekki kemur fram í SnK.

HEIMILDIR

HANDRIT

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík

AM 748 II 4to

AM 756 4to

AM 757 a 4to

Gks 2367 4to (Codex Regius, Konungsbók Snorra-Eddu)

*Den Arnamagnæanske Samling, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab,
Københavns Universitet, København*

AM 242 fol. (Codex Wormianus, Ormsbók)

AM 748 I b 4to

Universiteitsbibliotheek, Rijksuniversiteit te Utrecht

Traj 1374 (Codex Trajectinus, Trektarbók)

Uppsala Universitetsbibliotek, Uppsala

DG 11 4to (Codex Uppsaliensis, Uppsalabók Snorra-Eddu)

FRUMHEIMILDIR

Arngrímur Brandsson. „Guðmundardrápa“. *Den norsk-islandske Skjaldedigtning* A II. Útg. Finnur Jónsson. København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag, 1915, 318–362.

Den norsk-islandske Skjaldedigtning. Útg. Finnur Jónsson. 4 bindi. København og Kristiania: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag 1912–1915.

Edda Snorra Sturlusonar. II. Hafniæ: Sumptibus Legati Arnamagnæani, 1852.

Eddukvæði. 2 bindi. Útg. Jónas Kristjánsson og Vésteinn Ólason. Íslenzk fornrit.

Ritstj. Þórður Ingi Guðjónsson. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2014.

„Lilja.“ Útg. Martin Chase. *Poetry on Christian Subjects: Part 2: The Forteenth Century*. Ritstj. Margaret Clunies Ross. *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages* 7. Turnhout: Brepols, 2007, 544–677.

Snorra-Edda ásamt Skáldu og þar með fylgjandi ritgjörðum. Útg. R. Kr. Rask, Stokkhólmur: Hin Elfénska prentsmiðja, 1818.

Snorre Sturlassons Edda: Uppsala-handskriften DG 11. II. Transkriberad text och Paleografisk kommentar av Anders Grape †, Gottfrid Kallstenius † och Olof Thorell. Inledning och Ordförråd av Olof Thorell. Uppsala: Uppsala Universitetsbibliotek – Almqvist & Wiksell International, 1977.

Snorri Sturluson. *Edda: Skáldskaparmál: 1. Introduction, Text and Notes*. Útg. Anthony Faulkes. London: Viking Society for Northern Research, 1998.

- Snorri Sturluson. *Edda: Prologue and Gylfaginning*. Útg. Anthony Faulkes. [2. útg.] London: Viking Society for Northern Research, 2005.
- Snorri Sturluson. *The Uppsala Edda DG 11 4to*. Útg. Heimir Pálsson. London: Viking Society for Northern Research, 2012.
- Þjóðólfur Arnórsson. „Sexstefja.“ Útg. Diana Whaley. *Poetry from the Kings' Sagas* 2. Part 1. Ritstj. Kari Ellen Gade. *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages* 2. Turnhout: Brepols, 2009, 108–147.

FRÆÐIRIT

- Aðalheiður Guðmundsdóttir. „The Dancers of De la Gardie 11.“ *Medieval Studies* 74 (2012): 307–330.
- Bäckvall, Maja. *Skriva fel och läsa rätt? Eddiska dikter i Uppsalaeddan ur ett avsändar- och mottagarperspektiv*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, 2013.
- Carruthers, Mary. *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008 [1. útg. 1990].
- Clunies Ross, Margaret. *Skáldskaparmál: Snorri Sturluson's ars poetica and medieval theories of language*. Odense: Odense University Press, 1987.
- Dronke, Ursula and Peter. „The Prologue of the Prose *Edda*: Explorations of a Latin Background.“ *Sjöttíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*. Ritstj. Einar G. Pétursson og Jónas Kristjánsson. Rit 12. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1977, 153–176.
- Faulkes, Anthony. „The Sources of *Skáldskaparmál*: Snorri's Intellectual Background.“ *Kolloquium anlässlich der 750. Wiederkehr seines Todestages*, ritstj. Alois Wolf (Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1993): 59–76. Á neti: https://notendur.hi.is/eybjorn/ugm/sources_of_skaldskaparmal.pdf (síðast skoðuð 25. janúar 2018).
- . „Descent from the Gods.“ *Mediaeval Scandinavia* 11 (1978–1979 [1983]): 92–125. Á neti: <http://www.vsnrweb-publications.org.uk/Descent-from-the-gods.pdf> (síðast skoðuð 25. janúar 2018).
- Finnur Jónsson. „Edda Snorra Sturlusonar: Dens oprindelige form og sammensætning.“ *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* II række 13 (1898), 283–357.
- . „Indledning.“ *Edda Snorra Sturlusonar: Udgivet efter håndskrifterne af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat ved Finnur Jónsson*. København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag, 1931, i–lix.
- Guðrún Nordal. *Tools of Literacy: The Role of Skaldic Verse in Icelandic textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2001.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. „Hvernig leit Uppsala-bók út í öndverðu?“ *Á austrvega: Saga and East Scandinavia. Preprint of 14th International Saga Conference*. Ritstj. Agneta Ney, Henrik Williams og Fredrik Charpentier Ljungqvist. Gävle: Gävle University Press, 2009, 343–345.

- Haukur Þorgeirsson. „A Stemmatic Analysis of the *Prose Edda*.“ *Saga Book*, XLI (2017): 49–70.
- Heimir Pálsson. „Tertium vero datur. A Study of the text of DG 11 4to,“ DiVA <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:322558/FULLTEXT02.pdf> 2010.
- . „Fyrstu leirskáldin.“ *Són* 8, 2010: 25–37.
- . „Introduction,“ *Snorri Sturluson. The Uppsala Edda DG 11 4to: Edited with introduction and notes*. Útg. Heimir Pálsson. London: Viking Society for Northern Research, 2012, xi–cxxxiv.
- . [„Inngangur“] *Snorri Sturluson. Uppsala-Edda: Uppsalahandritið DG 11 4to*. Útg. Heimir Pálsson. Reykjavík: Bókaútgáfan Opna, Snorrastofa í Reykholti, 2013, 15–147.
- . „*Bók þessi heitir Edda*“: *Uppsala-gerð Snorra-Eddu*. *Studia Islandica* 64. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2014.
- . „Reflections on the Creation of Snorri Sturluson’s *Prose Edda*,“ *Scripta Islandica* 68 (2017): 189–232.
- Jón Helgason. „Norges og Islands digtning.“ *Litteraturhistorie B: Norge og Island*. Ritstj. Sigurður Nordal. Nordisk Kultur 8:B. Stockholm: Bonnier, 1953, 3–179.
- Mårtensson, Lasse og Heimir Pálsson. „Anmärkningsvärda suspensioner i DG 11 4to (Codex Upsaliensis av Snorra Edda) – spåren av en skriven förlaga?“ *Scripta Islandica* 59, 2008, 135–155.
- Mårtensson, Lasse. „Översikten över Håttatal i DG 11 4to – dess funktion och ursprung.“ *Gripla* 21 (2010) 105–145.
- . *Skrivaren och förlagan: Norm och normbrott i Codex Upsaliensis av Snorra Edda*. Bibliotheca Nordica 6. Oslo: Novus forlag, 2013.
- Raschellà, Fabrizio D. *The So-called Second Grammatical Treatise: An Orthographic Pattern of Late Thirteenth-Century Icelandic*. *Filologica Germanica* 2. Firenze: Felice le Monnier, 1982.
- Solvin, Inger Helene. „Litla Skálda – Islands første poetiske avhandling?: Et forsøk på å etablere en relativ kronologi mellom Skáldskaparmál og Litla Skálda.“ *Meistaraprófsritgerð*, Universitetet i Oslo, 2015.
- Sveinbjörn Rafnsson. *Um Snorra Eddu og Munkagaman: Drög til menningarsögu íslenskra miðalda*. Ritsafn Sagnfræðistofnunar 43. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2016.
- Sverrir Tómasson. „Nýsköpun eða endurtekning?“ *Guðamjöldur og arnarleir: Safn ritgerða um eddulist*. Ritstj. Sverrir Tómasson. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1996.
- Sävborg, Daniel. „Redaktionen av *Skáldskaparmál* i Codex Upsaliensis.“ *Á austrvega: Saga and East Scandinavia. Preprint of 14th International Saga Conference*. Ritstj. Agneta Ney, Henrik Williams og Fredrik Charpentier Ljungqvist. Gävle: Gävle University Press, 2009, 837–844.

- . „Blockbildningen i Codex Upsaliensis: En ny metod att lösa frågan om Snorra Eddas ursprungsversion.“ *Maal og minne* (2012) hefte 1: 12–53.
- Thorell, Olof. „Inledning.“ *Snorre Sturlassons Edda: Uppsala-handskriften DG 11. II*. Transkriberad text och Paleografisk kommentar av Anders Grape †, Gottfrid Kallstenius † och Olof Thorell. Inledning och Ordförråd av Olof Thorell. Uppsala: Uppsala Universitetsbibliotek – Almqvist & Wiksell International, 1977.
- Vésteinn Ólason. „Grottasöngur.“ *Gripla* 12 (2005), 115–135.

ÁGRIP

Tvær gerðir Skáldskaparmála

Lykilorð: Skáldskaparmál, námsefni, forrit, kenningalistar, Sexstefja

Í greininni er byggt á nýlegum athugunum sem styðja þá hugmynd að skoða beri Skáldskaparmál og Gylfaginningu (og raunar aðra hluta Eddu) sem sjálfstæð verk. Er munur tveggja gerða Skáldskaparmála, Konungsbókargerðar (oft nefnd RTW) og Uppsalabókargerðar, skýrður í fyrsta lagi með rökum úr kennslubókarfræðum og í öðru lagi er bent á að hugsanlega megi skýra tvær sérkennilegar og óvenjulega stílaðar goðsagnir í Uppsalagerð með tilgátu um skemmdir í forriti handritsins DG 11 4to (Uppsala-Eddu).

Að mati höfundar dugir þetta þó ekki til að skýra allan mun gerðanna tveggja og færð eru rök fyrir því að texti Uppsalagerðar byggji einnig á heimildum sem leita verði aftar í tíma en til frumrits Konungsbókargerðar, bæði að því er snerti kenningalista Óðins og sérkennilega stytta texta vísuhelmings úr Sexstefju, þar sem öll rök hnígi til þess að fyrir hafi legið skrifuð gerð kvæðisins og vísuhelmingurinn hafi verið eitt af stefjum drápunnar.

SUMMARY

Two versions of *Skáldskaparmál*

Keywords: *Skáldskaparmál*, textbooks, exemplar, lists of kennings, the poem “Sexstefja”

This study is based on recent discussion that supports the idea that *Skáldskaparmál* and *Gylfaginning* (as well as other parts of the *Edda*) are independent works. It argues that the two versions of *Skáldskaparmál*, the Konungsbók version (often called RTW) and the Uppsala version can be explained with arguments from theories of textbook production. The article also offers a new explanation for two distinctive and unusually composed myths in the Uppsala version of the

text. These might be explained by damage in the exemplar used for DG 11 4to (SnU). According to the author these explanations are not sufficient to account for all of the discrepancies between the versions. The article hypothesizes that the Uppsala version is also based on other sources earlier than the exemplar of *Konungsbók*. It posits that this is the case both for the list of kennings for Óðinn and for distinctive short half-lines from “Sexstefja” in which all evidence suggests that there was a written exemplar of the poem and that the half-lines were one of the verses of the drápa.

Heimir Pálsson
dósent á eftirlaunum
heimir.palsson@gmail.com
Östra Ágatan 73 D
Uppsala